

DE LICHTE VOORDE

periodiek van de
VERENIGING VOOR OUDHEIDKUNDE TE LICHTENVOORDE

Klompenmakerij en woning familie Steentjes

No. 39
mei 1999
ISSN: 0927-6688

Inhoud

Voorwoord van de redactie	Blz. 1
De heer A.J. Vos treedt terug als voorzitter van de vereniging	Blz. 2
Ambachtelijke en industriële houtbewerking: de klompenmakerijen	Blz. 3
Excursie naar Groenlo op 8 november 1998	Blz. 23
Snippers uit de Gelderse Bode	Blz. 25
Leven in en om een kasteel	Blz. 26
Munten in omloop in Lichtenvoorde (1519-1555)	Blz. 29
Nog meer wetenswaardigheden uit Lichtenvoorde van 1519 tot 1555	Blz. 30
De jeneverbranderij van J. Hamelink in Lichtenvoorde in 1818	Blz. 31
Meester Sievering en twee van zijn tijdgenoten	Blz. 33
Lezing over Harreveld in Harreveld groot succes	Blz. 38
Personalia	Blz. 39
Aanwinsten bibliotheek	Blz. 40
Aanwinsten foto/dia-archief	Blz. 41
Aanwinsten museale voorwerpen	Blz. 43
Ons 'zoekplaatje'	Blz. 44

Bij de afbeelding op de voorkant:

De klompenmakerij en woning van de familie Steentjes (1931-1979)
(coll. J. Steentjes)

“De Lichte Voorde” is een half-jaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van onze gemeente in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

De redactie van ‘De Lichte Voorde’ bestaat uit:

I.H.H.M. Gregoor-Boschker, N.J.M. Adema Mzn, B.H.W. van Lochem en G.A.Th.M. Nijs

Voorwoord van de redactie

Voor U ligt alweer het negenendertigste aflevering van 'de Lichte Voorde'. In dit nummer nemen we afscheid van onze voorzitter de heer Anton Vos. Naast zijn vele activiteiten voor de vereniging, die in een artikel opgesomd worden door Henk te Brake, was Anton jarenlang een zeer gewaardeerd lid van de redactie van onze periodiek. In die functie leverde hij een bijna onuitputtelijke stroom artikelen over de historie van kerkelijk Lichtenvoorde. Vrijwel steevast eindigden deze verhalen met "*voor U uitgeplozen en opgeschreven door A.J. Vos*". Het werd welhaast zijn handelsmerk... De redactie van 'de Lichte Voorde' gaat ervan uit dat we ook in de toekomst nog menig pennenvrucht van Anton zullen kunnen plaatsen.

Antons plaats als voorzitter van het verenigingsbestuur is nog niet opgevuld, maar zijn plaats binnen de redactie wel: wij zijn blij dat bestuurslid Benno van Lochem in de redactie zitting wil nemen.

Deze aanvulling heeft meteen meer veranderingen binnen de redactie te weeg gebracht. Het redactieadres wordt vanaf heden ook door Benno bemand. Dus voor al uw artikelen en vragen over de periodiek kunt U nu in de Patronaatsstraat terecht (zie de adressenlijst achterin deze periodiek).

Toen in de bestuursvergadering periodiek nr. 38 aan de orde kwam, werd geconstateerd dat deze in zijn geheel gevuld was met artikelen geschreven door bestuurs- en redactieleden. We vonden dit geen goede zaak. Er wordt ook door anderen veel onderzoek gedaan naar het verleden van onze gemeente. Vaak zullen hierbij zaken aangetroffen worden die het verdienen in bredere kring bekend te worden gemaakt om ook zo 'aan de vergetelheid ontrukkt' te worden. Maar ook het vastleggen van jeugdherinneringen is een vorm van geschiedschrijving! Inbreng vanuit veel verschillende kanten over uiteenlopende onderwerpen maakt onze periodiek alleen maar boeiender. Klim dus eens in de pen: de redactie wacht uw anekdotes, dialectverhalen en wetenswaardigheden met spanning af!

In deze periodiek vindt U een uitgebreid artikel over de klompenmakerijen van Lichtenvoorde, geschreven door Gerhard Eppingbroek, Ilse Gregoor-Boschker en Henny Bennink. De laatste schreef ook het artikel 'Meester Sievering en twee van zijn tijdgenoten, meester Bernink en meester Heuvel'.

Zoals al vermeld beschrijft Henk te Brake het afscheid van onze voorzitter, maar ook de dialezing in Harreveld en de excursie naar Groenlo.

Van de heer R.H.C. van Maanen, streekarchivaris West-Betuwe, ontving de redactie een artikel over een Lichtenvoordse jeneverbranderij in 1818.

De heer Jos Wijnen schreef een drietal artikelen over het leven op het kasteel van Lichtenvoorde, de munten die in Lichtenvoorde in omloop waren en een aantal wetenswaardigheden uit de eerste helft van de zestiende eeuw.

De periodiek wordt weer afgesloten met 'Ons zoekplaatje', dit maal een foto 'van voor de oorlog' gemaakt in het gemeentehuis. De foto gaat vergezeld van een oproep om te reageren wanneer U een van de 'onbekenden' meent te herkennen.

De redactie wenst u veel leesplezier met 'de Lichte Voorde'!

Namens de redactie,
Godfried A.Th.M. Nijs

De heer A.J.Vos treedt terug als voorzitter van de vereniging

Op de jaarvergadering van eind maart 1999 legde de heer Anton Vos zijn bestuursfuncties neer. Omdat hij wat ouder wordt, wil hij meer tijd vrij maken voor zijn gezin en wil hij geen verdere verplichtingen meer.

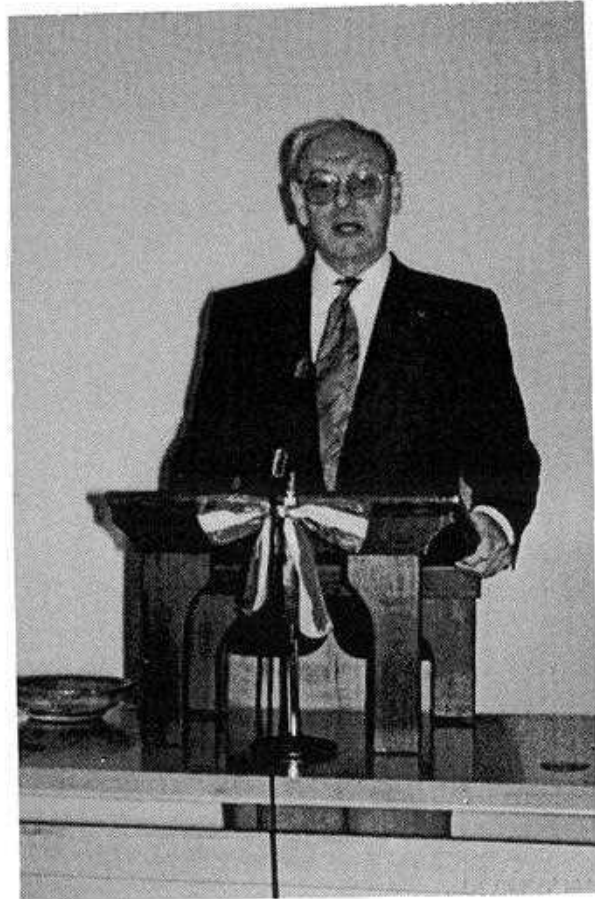
Anton heeft zich zeer voor onze vereniging ingezet. Als voorzitter heeft hij tien jaar de vereniging op inspirerende wijze geleid. Op zijn eigen, bescheiden manier, presideerde hij zowel bestuurs- als ledenbijeenkomsten. Hij trad niet graag op de voorgrond, maar wist wel steeds de goede toon te vinden, om de vergaderingen effectief te leiden.

Naast het voorzitterschap, heeft hij nog allerlei andere taken voor de vereniging verricht. Zo was hij jarenlang redactielid van "De Lichte Voorde", de periodiek van de vereniging. Tijdens zijn voorzitterschap kreeg dit blad officiële erkenning. Ook was Anton, samen met anderen, initiatiefnemer tot en schrijver van "het Breuckenprotocol", een transcriptie van 18de-eeuwse gerichtspocollen van de heerlijkheid Lichtenvoorde, die enkele jaren geleden door de vereniging is uitgegeven.

Anton Vos was jarenlang het gezicht van de vereniging naar buiten. Hij vertegenwoordigde de vereniging in de Welzijnsraad en in de Gemeentelijke monumentencommissie. Hij was er een fervent voorstander van om het bestaande gemeentehuis in tact te laten, zodat het mede aan hem te danken is dat dit nog steeds het dorpsgezicht verfraait. Ook heeft hij een groot aandeel gehad in het samenstellen van wandelroutes in en om het dorp.

Anton, wij zijn je dankbaar voor wat je voor de vereniging hebt gedaan en we wensen je veel mooie jaren om op het gedane werk terug te zien.

Henk te Brake

Voorzitter A.J. Vos tijdens zijn toespraak ter gelegenheid van de herdenking 50 jaar bevrijding op 5 mei 1995.
(foto G. Eppingbroek)

Ambachtelijke en industriële houtbewerking

I de klompenmakerijen

De geschiedenis van de klomp en enkele andere wetenswaardigheden

In de Nederlanden is de klomp bekend sedert de aanvang van de vijftiende eeuw. Hij werd toen hoelbloc of hollebloc genoemd, vrij vertaald: een hol stuk hout. Vanaf die tijd kon de klomp zich in een steeds grotere belangstelling verheugen, temeer daar het uitgeholde stuk hout een adequate vorm van schoeisel bleek te zijn in ons natte klimaat. Maar dat was niet de enige reden. De klomp was aanmerkelijk goedkoper dan zijn lederen equivalent, een uitkomst voor vele arme boeren en handwerkslieden op het platteland.

Van elk paar klompen is, evenals bij het overige schoeisel, de linker het spiegelbeeld van de rechter, al is er sprake van dat het ooit anders is geweest.¹ De instap-opening heet bek, het gedeelte boven de voorvoet kap, de verhoging tussen hak en zool klik, de spits toelopende voorkant neus en de achterkant hiel.

Stand zomermarkt 1972.
(coll. J. Steentjes)

Globaal genomen bestaan er twee soorten klompen: de hoge en de lage. De lage klomp wordt ook wel met trip aangeduid.²

Het kenmerk van de hoge klomp is de wat langere en hogere kap waardoor de instap-opening vrij klein is. De lage klomp daarentegen heeft een lagere kap en een langere bek. Om de lage klomp draagbaar te maken is vrijwel altijd de bek verkleind door een overdwars geplaatste leren riem. Een gunstige bijkomstigheid is dat de lederen riem de wreef tegen beschadigingen beschermt; de wreef kan door de lederen barrière de scherpe kant van de kap niet bereiken.

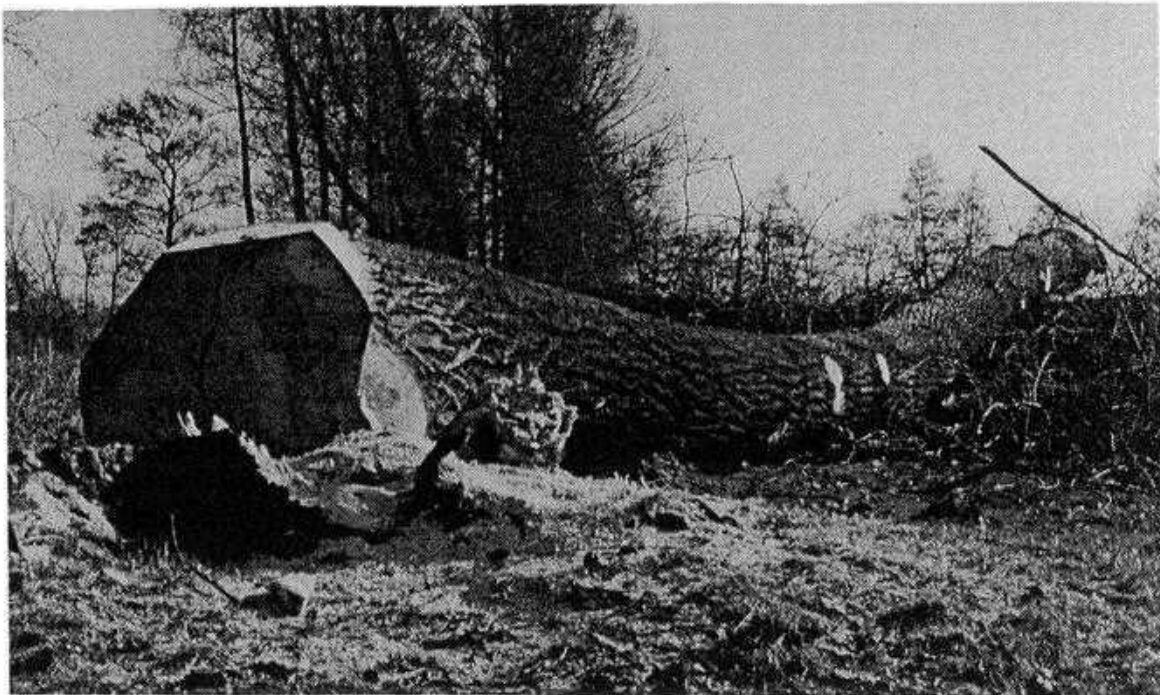
Voor beiderlei soorten bestaan er grofweg vijf maten: de mannenklomp, de vrouwenklomp, de drieling -een klomp voor bijna volwassenen- de halve klomp, de kinderklomp en het dopje voor de kleuters.³ Van de genoemde soorten en maten bestaan uiteraard een groot aantal variabelen, of beter gezegd; klompen met nuanceverschillen. Het betreft hier meer persoonlijke voorkeuren van regionale klompenmakers en hun klanten, dan een verfraaiing of verbetering van de klomp.

De klompen die in de Achterhoek zijn gemaakt -en nog worden gemaakt- kenmerken zich door een stompe neus en een vrij dikke hiel. Kortom: een degelijke, uitgebalanceerde en dus gerieflijke klomp.

Het hout voor de klompen

Ofschoon het technisch heel goed mogelijk is om uit hardhout klompen te fabriceren, gaat bij de klompenmakers de voorkeur toch uit naar zachtere houtsoorten. Het vervaardigen van hardhouten klompen is namelijk een nogal dure aangelegenheid. Door het soortelijk gewicht van het hardhout is de weerstand jegens het gereedschap aanmerkelijk hoger; het gerei wordt sneller bot waardoor het handmatige dan wel machinale productieproces te vaak onderbroken moet worden voor het vervangen van de beitels, boren, messen, zagen en wat dies meer zij.⁴ Voorts moet nog opgemerkt worden dat er geen markten voor hardhouten klompen gevonden kunnen worden. Het draagcomfort laat namelijk veel te wensen over. De dragers zouden letterlijk en figuurlijk 'zware blokken aan de benen hebben'.

Van de zachtere houtsoorten komt vooral de in onze streken veel aangeplante zwarte balsempopulier voor de klompenindustrie in aanmerking. Deze boom behoort tot het geslacht populus uit de wilgenfamilie (salicaceae). Het hout is grijsachtig wit van kleur, heeft een fijne en dichte nerf, is matig sterk, heel goed splijtbaar, zacht, redelijk taai, vrij licht van gewicht en laat zich gemakkelijk bewerken. Het enige nadeel van de zwarte balsempopulier is de matige slijtvastheid. De klompzool slijt snel, vooral bij gebruik op een harde ondergrond.

Dikste boom ooit door de firma Steentjes verwerkt (1977).
(coll. J. Steentjes)

De wilg (geslacht salix uit de salicaceae), zo we zagen verwant aan de zwarte balsempopulier, heeft dezelfde eigenschappen als zijn reeds beschreven familielid, met dien verstande dat het hout iets zwaarder en taaier is. Hij heeft lichtroze spinthout dat dichter bij het kernhout donkerder van kleur is.

In verhouding tot de zwarte balsempopulier is de aanplant van wilgen ver achtergebleven. Daar, waar de wilg wel is aangeplant, is hij maar al te vaak tot knotwilg gemodelleerd. Volwassen wilgen met een goed ontwikkelde kruin zijn vrij zeldzaam aan het worden. Een logisch gevolg daarvan is dat er voor de fabricage van klompen vooral zwarte balsempopulieren worden gebruikt. Het percentage wilgen dat ervoor wordt aangewend is te verwaarlozen.

De conditie van een boom, zeer belangrijk voor de houtkoper, wordt in hoge mate bepaald door de schors. De schors is als het ware de ziel van de boom. De stam van een gezonde zwarte populier of wilg heeft tot aan het tophout een ruwe en grillig gevormde schors. Heeft een boom dat niet, of zitten er verticale scheurtjes in de schors, dan is dat zeker een reden, voordat tot aankoop van de boom wordt besloten, om de boom van binnen op zijn gezondheidstoestand te toetsen. Daartoe wordt hij door midden gezaagd en kan de kwaliteit van het hout beoordeeld worden. Zitten er aan beide helften van de doorgezaagde boom kleine bruine 'driepootjes', of is de stam ringloos, dan laat de kwaliteit van het hout veel te wensen over. Het mist de noodzakelijke cohesie en valt bij de minste of geringste bewerking al uiteen. Voor de fabricage van klompen zijn dergelijke bomen ongeschikt.

De klompenfabriek van de gebroeders Steentjes

In 1931 vestigden Hendrikus (Hendrik) Theodorus Steentjes (Ambt Doetinchem 20 februari 1903 - Lichtenvoorde 11 februari 1961) en Theodora Harmina Stevering (Ambt Doetinchem 18 juli 1900 - Lichtenvoorde 25 oktober 1971) zich op 't Veld in Lichtenvoorde. Aan de toenmalige Ringweg, de latere De Rode van Heeckerenstraat, hadden zij een boerenhuis gekocht (B 47). Aan de oostzijde naast het huis werd een klompenmakerij ingericht. Hendrik Steentjes had in de eerste jaren van zijn bestaan als klompenfabrikant telkens één knecht in dienst. De eerste heette Fredericus Antonius Heukshorst (*1913) uit Gendringen, die in 1931 met het echtpaar Steentjes mee naar Lichtenvoorde was gekomen. In mei 1934 maakte hij plaats voor Franciscus Johannes Betting (*1920) uit Vragender. Inmiddels was Bernardus (Bernard) Steentjes (Ambt Doetinchem 12 oktober 1912 - Lichtenvoorde 20 november 1965), een broer van Hendrik, als medefirmant in het bedrijf gekomen. Getweeën gingen zij verder als Klompenfabriek Gebroeders Steentjes.

In de oorlogsjaren had het klompenmakersbedrijf de wind mee. Door gebrek aan schoenen en de hoge prijs daarvan, was de vraag naar de goedkopere en ook nog veel gezondere klomp bijzonder groot; ze waren niet aan te slepen. Een afspiegeling daarvan was het aantal personeelsleden. Rond het jaar 1942 had het bedrijf maar liefst zes arbeiders in dienst.⁵ Het waren Willem Hoenderboom, Hendrik Steentjes uit Meddo, Herman van Eeten, Frans Giesen, Gerrit Prinsen en Jan Geerdink (Jan van Pillen-Bats).

Om de concurrentie met collega's en de schoenindustrie niet te verliezen, werd er na de oorlog bij Steentjes behoorlijk geïnvesteerd in modernere machines. Er ging geen jaar voorbij of er werd wel een nieuwe machine geïnstalleerd. Het oude machinale klompenmakersvak werd in enkele jaren bijna volledig geautomatiseerd. Bijna, want enkele handmatige bewerkingen bleven tot op de dag van vandaag gehandhaafd, zoals in het volgende nog zal blijken.

Personeel firma Steentjes ± 1942.

Bovenste rij: W. Hoenderboom, Hendrik Steentjes (Meddo), H. van Eeten, Frans Giesen en Hendrik Steentjes. Middelste rij: Bernard Steentjes, Gerrit Prinsen, Jan Geerdink en Dinie Steentjes. Vooraan: Theo Steentjes.
(coll. J. Steentjes)

De leiding van het bedrijf kwam in 1962 in handen van Jan (*1934) en Theo (*1936) Steentjes, twee broers. De naam van het bedrijf kon daarmee worden gehandhaafd. Als gevolg van stedenbouwkundige opvattingen die in de jaren zestig waren ontwikkeld, werd het bedrijf van de gebroeders Steentjes in 1979 naar het industrieterrein gedirigeerd. Het oude bedrijf werd afgebroken en op de vrijgekomen grond werden woningen gebouwd. In het nieuwe bedrijf aan de Galileistraat werd de productie van kwalitatief hoogwaardige klompen voortgezet. Daar er geen opvolgers waren, besloten de gebroeders Steentjes in 1994 het bedrijf te sluiten.

Het productieproces bij Steentjes

Het proces van klompen maken begint al bij de aankoop van het hout. Zoals wij zagen, is de gezondheidstoestand van een boom af te lezen aan de schors. Na constatering dat een boom goed bruikbaar was om er klompen van te maken, begon Hendrik Steentjes met de onderhandelingen over de prijs. Het hout werd door hem gekocht per kubieke meter, doorgaans na zorgvuldige opmeting. Soms kocht Steentjes het hout in de roeze, hetgeen betekent dat er zonder te meten een bod op de bomen werd uitgebracht. Als de bomen nog niet gekapt waren, wat bij het in de roeze kopen veelvuldig voorkwam, liet Steentjes ze door Willem Domhof, Willem Wopereis (Klompenmakers-Willem), Jan Wopereis (Eimas-Jan), Willem Klumperink, Harrie Eekelder (Harrie van de Klumper), Hendrik Boschker (Hendrik van de Fluiter) of Willem Rozier met een bijl tegen de vlakte leggen, een vrij arbeidsintensief werk dat meestal in de winter werd uitgevoerd. De bomen werden vervolgens van het takhout

Het kappen van de bomen op de markt, winter 1952/1953.
v.l.n.r. Buunk, Wevers (PGEM), Hendrik Steentjes, Willem Domhof en Willem Rozier.
(coll. G. Eppingbroek)

ontdaan en bleven, indien mogelijk, de gehele winter liggen op de plaats waar ze gekapt waren.

In het voorjaar, als de boeren de grond voor bewerking nodig hadden, werden ze pas door Willem Lubbers of Bernard Mellink met een mallejan van de kapplaats naar de weg vervoerd en van die plaats met een houtwagen, getrokken door twee paarden, naar den holtplas (opslagplaats of houtwerf) achter de werkplaats van Steentjes gebracht.⁶

Het laden van de bomen op de houtwagen door twee fraai opgetuigde paarden, was een indrukwekkend schouwspel dat in de regel door veel toeschouwers werd gadeslagen. Lubbers of Mellink plaatsten eerst de wagen in de lengterichting langs de bomen. De paarden werden uitgespannen en naar de boom geleid, aan elk uiteinde een. Daarna werd de boom met ijzeren kettingen aan het paardentuig vastgemaakt. Vervolgens liet de voerman de paarden tegelijkertijd langs de wagen lopen, een voor langs en een achter langs, waarbij de steeds kleiner wordende ruimte tussen wagen en boom dezelfde moest zijn, een hele kunst. Aan elk van de twee bruggen van de mallejan was onder een hoek van ongeveer dertig graden een stevige balk gezet, strieker genaamd, waarover de boom van de bodem op de wagen werd getrokken. Het kritieke punt bij dit gevaarlijke karwei was om de paarden die al hun krachten moesten aanwenden om de boom op de wagen te trekken, op tijd te tomen. Deden de voerlui dat niet, dan trokken ze de wagen met boom en al om.

Op de opslagplaats van Steentjes werden de bomen afgeladen en gestapeld, wat zeker niet gemakkelijker was dan het laden.

De voorraad bomen die er kwam te liggen, was precies voldoende voor een vol jaar werk in de klompenmakerij. Als de laatste bomen voor verwerking werden aangewend, kwamen de nieuwe weer binnen.

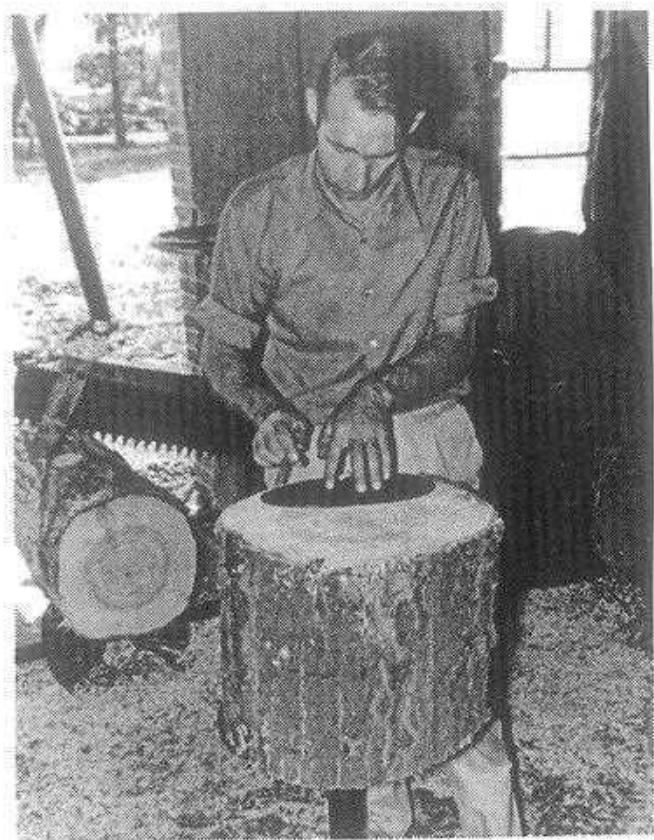
Hendrik Grevink met lankwagen op de Ganzenmarkt omstreeks 1930.
(coll. H. Hulshof)

Na 1952, misschien een jaar eerder of later, verdrong de door een verbrandingsmotor aangedreven kettingzaag de bijl. Het aantal bomen waar de man met de bijl een week voor nodig had, verwerkte de man met de kettingzaag slechts in luttele uren. Het laden, vervoeren en lossen met paarden werd omstreeks 1959 overgenomen door de trekker, een onvervangbaar instrument van soms 200 pk.

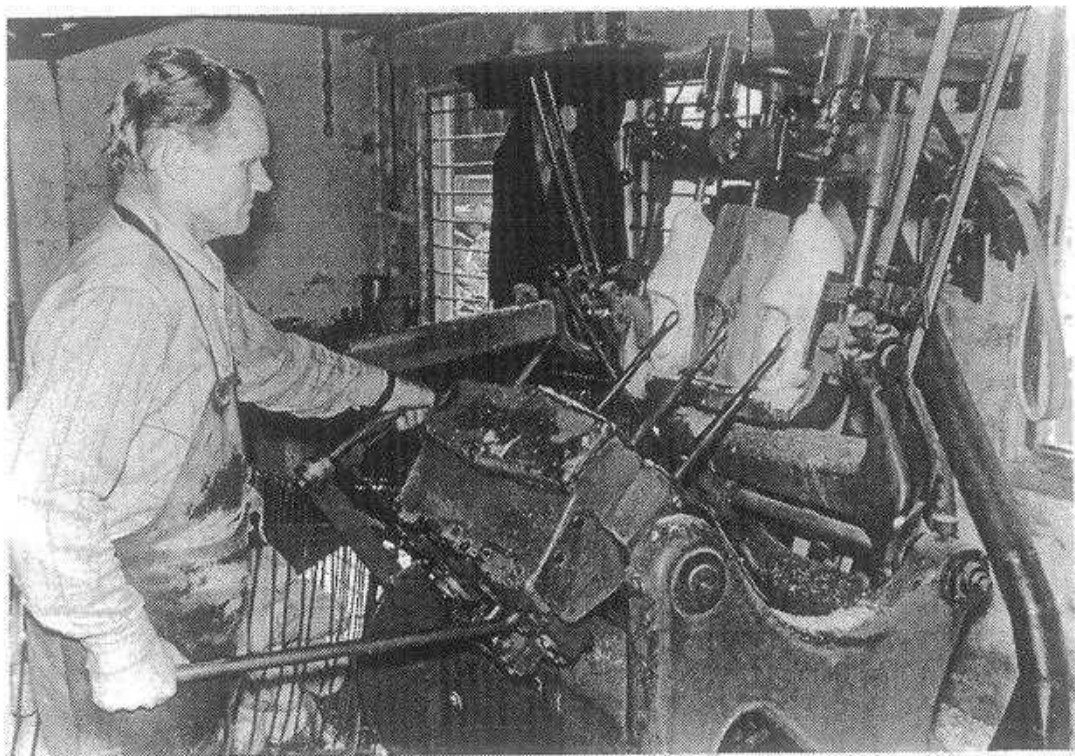
Van de opslagplaats werd de boom naar de afdeling gebracht, waar hij systematisch werd afgekort, oftewel in "bolletjes" gezaagd, het zogenaamde afkorten. De dikte van de afgezaagde bolletjes was kenmerkend voor de klompmaat: hoe dikker het bolletje, hoe groter de maat. Deswege zal u het niet verwonderen dat van het tophout, met zijn geringe dikte, kinderklompjes of souvenirklompjes werden vervaardigd, terwijl uit het dikkere deel van de stam de grotere maten werden gemaakt.

Op de kopse kant van de bolletjes werd door middel van een mal een profiel van een klomp getrokken, het vooraanzicht in de lengterichting, waarna het profiel met **JUIST HIER** een lintzaag werd uitgezaagd en de eerste ruwe vorm van de klomp, stukken genaamd, gestalte kreeg. Ter algemene adstructie zij opgemerkt dat in de ambachtelijke tijd, globaal genomen de tijd vóór 1918, de bomen door twee mannen met een kortijzer (grote zaag met aan beide uiteinden twee verticale handvaten) aan bolletjes werd gezaagd, waarna de bolletjes met een bijl in de juiste stukken werden gekloofd. Als waarborg voor goede bruikbare stukken keek de klompenmaker van toen altijd naar de twee kopse kanten. Hij kloofde van de smalle bovenkant naar de iets bredere onderkant van de bol, aldus werd hij nooit verrast door een 'te klein' stuk.

De stukken werden doorgeschoven naar de kopieerafdeling waar de kopieermachines stonden opgesteld. In deze machine werd het buitenprofiel van een paar klompen gemaakt. Dat ging als volgt in zijn werk. In het midden van de machine werd een plastic of houten model van de klomp gemonteerd, links en rechts daarvan een paar stukken. Via rotatie van het model en de tegengestelde rotatie van de twee stukken, werden ze van boven, de punt, naar onderen, de hiel, dusdanig met de beitel bewerkt dat in korte tijd een paar massieve klompen tevoorschijn kwamen: een linker en een rechter.

J. Steentjes aan het uitmeten.
Klompemakers Steentjes 15-9-1971.
(coll. gemeentearchief)

Bernard Giesen aan de uitholmachine (uithollen) 15-9-1971.
(coll. gemeentearchief)

In de ambachtelijke periode noemde men dit onderdeel het palen: met een paalmes de stukken op de paalbank bewerken tot massieve klompen.⁷

Van de kopieerafdeling kwamen de massieve klompen in de boorafdeling. Hier ondergingen de klompen twee bewerkingen: het voorboren of het ruwe uithollen, en het naboren. De laatste bewerking zorgde ervoor dat de klomp van al zijn oneffenheden werd ontdaan en als gegoten aan de voet kwam te zitten. In de tijd dat dit onderdeel nog handmatig geschiedde, werd het uuthöln genoemd.⁸ Het stuk gereedschap dat men daarvoor gebruikte, een soort guts met halfronde kop aan een lange steel, heette een uuthöller. Met veel geduld holde de klompenmaker het massieve stuk hout uit tot een perfect zittende klomp, een waar monnikenwerk.

Na het machinale uitboren werden de klompen aan de punt en de hiel machinaal afgesneden, waarna ze naar het drooghok werden gebracht. Het natuurlijke droogproces, het drogen in een onverwarmde maar overdekte ruimte waar de wind doorheen kon waaien, bedroeg, al naar gelang de weersomstandigheden, ongeveer vier à zes weken. Geforceerd drogen in een afgesloten ruimte met klimaatbeheersing vergde slechts drie dagen. De temperatuur en de vochtigheid dienden dan wel nauwkeurig te worden gereguleerd. Gebeurde dat niet, bijvoorbeeld als de ruimte door te snelle verdamping van toegevoegd vocht te droog was geworden, dan verschenen er scheuren in de klomp, vooral in de relatief dunne kap. De volgende fase van het productieproces van de klomp was het schuren en uitranden. De klomp werd prachtig glad geschuurd en bij de instap-opening verdwenen de scherpe randen. De laatste eventuele bewerking voordat de klompen naar de groot- of detailhandel gingen, was het spuiten. De klompen werden en masse gespoten, doorgaans met gele verf, en nadien handmatig van allerhande motieven voorzien, meestal in bruine tinten.

De firma Ligterink & Sterenberg

van werkplaats naar fabriek en van fabriek naar werkplaats

In 1874 kocht de in de gemeente Aalten geboren en woonachtige Gerrit Hendrik Ligterink het bouwplaatsje De Scheper in de buurtschap Barlo. Het jaar daarop trouwde Ligterink met Hendrika Reindina Hillen van boerderij De Huikert. Samen betrokken ze het boerenplaatsje. Uit hun huwelijk werd in 1877 een zoon geboren die Gerrit Willem werd genoemd en een jaar later, in 1878, overleed. Op 25 oktober 1878 werd een tweede zoon geboren die eveneens Gerrit Willem werd genoemd. Zijn roepnaam was Willem. In 1901 trouwde hij met Christina Duenk.

Willem Ligterink hield zich voornamelijk bezig met het maken van klompen in de schuur van De Scheper. Deze activiteit leverde hem behoorlijk wat inkomsten op, zoveel zelfs dat hij zich volledig ging toeleggen op het produceren van klompen. Omstreeks 1913 had hij ongeveer vijf klompenmakers in dienst die allen nog handmatig hun vak uitoefenden. Evenals zijn concurrenten, dan wel collega's, zag Willem Ligterink in 1912 reeds in, dat hij met de tijd mee moest gaan, want de drempel van het ambachtelijke naar het industriële vervaardigen van houten schoeisel was reeds overschreden. Ook voor Ligterink betekende dat dus investeren in nieuwe machines. Nu wilde Ligterink wel moderne elektrisch aangedreven machines aanschaffen, maar in Barlo kon hij daar niets mee beginnen omdat daar nog geen elektriciteit was. Hij trachtte dit probleem te omzeilen door een gecombineerde klompenkopieermachine aan te schaffen die werd aangedreven door een zuiggasmotor; daarmee konden zeker tachtig klompen per dag worden gemaakt. In de Aaltensche Courant van 11 januari 1913 werd van de aanschaf van die bijzondere machine uitgebreid melding gemaakt.

Maar de aanschaf van deze nieuwe combinatie - machine en krachtbron - bleek geen succes te zijn. Er traden regelmatig storingen op en tenslotte explodeerde de zuiggasmotor. Omdat het niet was te verwachten dat Barlo binnen afzienbare tijd op het elektriciteitsnet zou worden aangesloten, moest Willem Ligterink een keuze maken uit twee mogelijkheden: de zaak opdoeken of verhuizen naar een locatie die wél elektriciteit had. Ligterink besloot tot het laatste en knoopte in 1915 betrekkingen aan met Harmanus Hendrikus Bernardus Sterenberg⁹ (Lichtenvoorde 9 augustus 1865 - Lichtenvoorde 9 mei 1935) uit Lichtenvoorde, een zoon van Johannes Bernardus Sterenberg en Maria Elisabeth Besselink (14 juni 1839 - 15 mei 1869).¹⁰ Dat leidde ertoe dat Ligterink per 1 januari 1916 een vennootschap aanging met Sterenberg. De naam van dit bedrijf was "Firma Ligterink & Sterenberg Klompenfabriek - Lichtenvoorde"

FIRMA LIGTERINK & STERENBORG ELECTRISCHE KLOMPENFABRIEK

GIRO 23302

LICHTENVOORDE, *27 Oct.* 193*5*

REKENING

VOOR DEN HEER

*Ld. e. d. Heeren Burgemeester en Wethouders
te Lichtenvoorde*

OVER ONDERSTAANDE GOEDEREN AAN UED. VERKOCHT EN GELEVERD VOOR UWE RISICO EN GEVAAR.

FRANCO

Israël Gen. Sterenberg

Firma Ligterink & Sterenberg Klompenfabriek - Lichtenvoorde

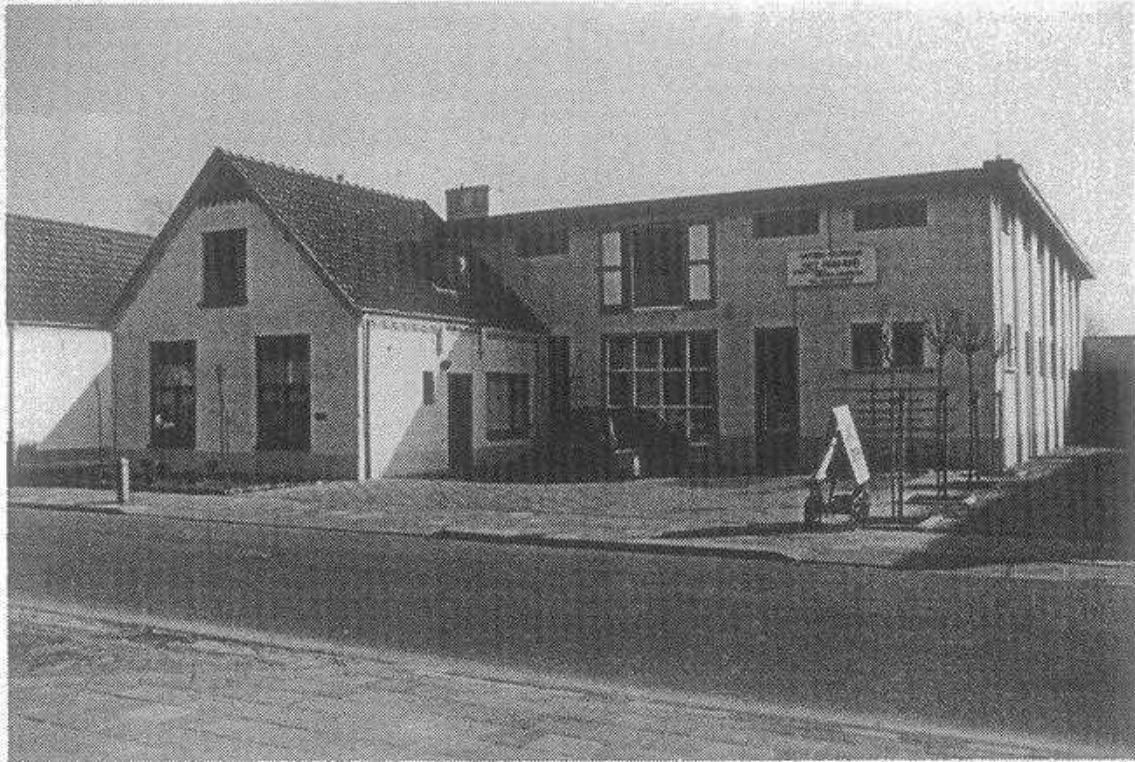
Vrij snel nadat de vennootschap een feit was, lieten de firmanten in Lichtenvoorde aan de weg van Lichtenvoorde naar Harreveld een woning en werkplaats bouwen. Deze locatie was bewust gekozen, ze lag precies tegenover het tramstation. De woning werd op 27 juni 1916 betrokken door Arent Hoefman (Aalten 18 oktober 1871 - Lichtenvoorde 11 juni 1930), de meesterknecht van de pas opgerichte firma.¹¹

Reeds in juli van hetzelfde jaar werden de machines geïnstalleerd. De benodigde elektriciteit werd waarschijnlijk betrokken van schoenfabrikant H.B. Sterenberg (HBS).¹² Snel na de installatie van de machines kwam de productie ook goed op gang. Dat moest ook wel want de firmanten hadden zich in juli 1916 contractueel verplicht om, zeker tot eind april 1917, wekelijks 800 tot 1000 paar klompen te leveren aan de Belgisch-Nederlandsche Klompenhandel M.P & J. Kooiman te Rotterdam en Dordrecht die de Lichtenvoordse kwaliteitsklompen vervolgens in binnen- en buitenland op de markt bracht.¹³

Wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd van de heer Sterenberg, hield de vennootschap in 1932 op te bestaan. De firmanaam bleef gehandhaafd, omdat de heer Sterenberg zulks had bedongen.

Voormalige klompenfabriek Ligterink en Sterenburg met fabriekswoning.
 Later was hier het eierpakhuis van Pothof gevestigd. Thans antiekzaak.
 (coll. G. Eppingbroek)

Kort daarop verplaatste Willem Ligterink het bedrijf weer naar Barlo, waar hij en zijn medewerkers bij gebrek aan elektriciteit weer handmatig klompen maakten. In 1934 werd de buurtschap Barlo op het elektriciteitsnet aangesloten en konden de machines een groot deel van het werk overnemen. De productie van de klompen lag toen belangrijk lager dan in de jaren daarvoor in Lichtenvoorde.

Gerrit Willem Ligterink overleed vrij plotseling in februari 1940, op 61-jarige leeftijd. Zijn zoon Jan die landbouwer was, bekwaamde zich in het klompenmakersvak en nam de leiding van het bedrijf over.¹⁴ Door het ontbreken van een opvolger werd in 1972 de productie stopgezet. Op 10 maart 1995 brandde de niet meer in gebruik zijnde werkplaats af.

Het personeel van Ligterink en Ligterink & Sterenburg

Zoals reeds werd genoemd, had Gerrit Willem Ligterink in 1913 ongeveer vijf arbeiders in dienst. Toen de klompenmakerij in 1916 een vennootschap aanging met Sterenburg, had het bedrijf, naast de twee firmanten, zeven arbeiders op de loonlijst staan. Deze mensen van het eerste uur waren: Arent Hoefman; Tammel; Elferink; Stronks; Nijman; Ansink en Ligterink. Vier van hen kwamen uit Barlo, gemeente Aalten.

Omdat het bedrijf naar Lichtenvoorde was verplaatst, werden ze per tram vanuit Barlo naar Lichtenvoorde vervoerd. Bij de tramhalte in Barlo, nabij de oude 'klompenkamer' van Ligterink, stapten ze op, en bij het tramstation in Lichtenvoorde, pal voor de spiksplinternieuwe fabriek, stapten ze uit; mooier kon het niet! Het reisgeld kwam voor rekening van de fabriek. Veel was dat niet, want een weekkaart - toentertijd nog van maandag tot en met zaterdag, conform de werkweek - kostte slechts zes dubbeltjes, oftewel één dubbeltje per persoon per dag.

Belgisch-Nederlandsche Klompenhandel.

M. P. & J. KOOIMAN,

Firma A. J. BRKENDIEP.

KANTOOR EN MAGAZIJNEN:

ROTTERDAM, Lange Baanstraat 69,

Telefoon 11889.

DORDRECHT, Lombardstraat 7,

Telefoon 253.

IMPORT. — EXPORT.

EN GROS.

Rotterdam, 6 Juli 1916.

Ondergetekenden G. W. Ligterink
en H. H. B. Sterenberg klompenfabriekanten
te Lichtenvoorde verklaren hiermede verkocht te hebben
aan de firma M. P. & J. Kooiman klompenhandelaren te
Dordrecht welke verklaren gekocht te hebben tot einde
April 1917 wekelijks 800 paar of 1000 paar klompen à 70 ct
kegge tveentig centen per paar franco Rotterdam of 69 ct
kegge negen en zestig cent per paar franco station
Lichtenvoorde in contant
Tevens de platte mans klompen à 50 ct kegge
vijftig cent per paar franco Rotterdam of 49 ct. kegge
negen en veertig cent per paar franco station Lichten-
voorde
G. W. Ligterink
H. H. B. Sterenberg

(coll. J. Ligterink)

De klompenfabriek groeide vanaf het begin onstuimig. Ruim twee jaar na de oprichting, in oktober 1918, had het bedrijf maar liefst drieëntwintig arbeiders in dienst, waarvan elf Lichtenvoordenaren.¹⁵ De namen van die drieëntwintig waren:¹⁶ Arent Hoefman; Rondeel (L); Vonhof; Stronks; Lurvink (L); Hendrik Hoefman; W. Ligterink; Ansink; Brinkman; Elferink (L); Meijnen; W. Nijman; Wevers (L); Tieltjes (L); W. Beutink (L); A. Beutink (L); Goossens (L); Gootink (L); Buunk (L) Kuiperij (L); Tammel; H. Ligterink; W.J. Nijman.

De arbeiders genoten een redelijk hoog loon, al vertoonde het per week soms onverklaarbare verschillen. Een plausible verklaring kan zijn dat niet alle arbeiders voltijds bij de firma in dienst waren. Een andere mogelijkheid is de herkomst van de werknemers. Menigeen had een eigen boerenbedrijfje en kon, indien de werkzaamheden daartoe dwongen, niet op de klompenfabriek verschijnen. Tot slot kan de orderportefeuille van Ligterink & Sterenberg nog een factor zijn geweest die de bezoldiging van de arbeiders deed variëren. Niet voldoende werk betekende in die tijd maar al te vaak dat een werknemer de volgende dag niet terug hoefde te komen, bindende afspraken inzake werktijden, lonen enzovoort, kortom een door een indruk te geven van de hoogte der lonen in de periode 1916-1918, volgen een paar cijfers.

FIRMA LIGTERINK & STERENBORG

ELECTRISCHE KLOMPENFABRIEK

GIRO 23302

LICHTENVOORDE, 8 Januari 1931

REKENING VOOR DEN HEER W. H. Kooijman Winkeler

OVER ONDERSTAANDE GOEDEREN AAN UED. VERKOCHT EN GELEVERD VOOR UWE RISICO EN GEVAAR.

FRANCO

N ^o 2	Boks paarman	16, 16½, 17, 17½, 18, 18½	a 42 =	12 80
	2 1/2	19, 19½, 20, 20½	a 55 =	11 00
	8 1/2	22, 22½	a 75 =	15 00
	5	25, 25½, 26, 26½	a 115 =	23 00
	5	27½, 28	a 1.30 =	6 50
				f. 68 20

Mygens gebrek
 aan mygen
 nieuwe factuur
 fol. 387

Rekening voor de firma Kooijman, let eens op de prijzen...
(coll. J. Ligterink)

Volgens het kasboek werd aan Stronks, een volwassen arbeider, in de week van 24 t/m 29 juli 1916 een weekloon betaald van f 12,50. De week van 7 t/m 12 augustus 1916 moest hij het doen met f 6,41. Op 14 oktober 1916 kon hij een zakje met daarin f 9,60 onder de pet stoppen en op 12 januari 1918 f 15,28.

Arent Hoefman die meesterknecht was, verdiende in dezelfde weken respectievelijk f 6,00, f 12,38½, f 19,66 en f 21,73.

Hendrik Hoefman, in 1916 een 16-jarige zoon van Arent, die vanaf oktober 1916 ook op de loonlijst voorkwam, vond op 14 oktober 1916 één gulden en twee dubbeltjes in zijn loonzakje en op 12 januari 1918 twee gulden.

Bij Ligterink & Sterenborg deed men ook aan een soort carrièrepianing. Hendrik Vaags die op de houtwerf (houtplas) werkte, viel op door zijn welbespraaktheid. Nooit zat hij om woorden verlegen en... de woorden die hij uitsprak, bezaten veel overredingskracht. Kortom Hendrik was iemand waarvan men nu zou zeggen dat hij charisma had. Op een zaterdagmiddag, het einde van een werkweek, kwam de baas bij hem en vroeg of hij het de volgende week als handelsreiziger wilde proberen. Zonder aarzelen nam Vaags die uitdaging aan, verruilde 's maandags zijn kiel voor een colbert en reisde, uiteraard op een paar extra sierlijk gemaakte klompen van Ligterink & Sterenborg, door het ganse land. Hendrik wist met zijn speciale gave de klantenkring aanzienlijk uit te breiden; de orders stroomden binnen.

Personeel firma Sterenborg-Ligterink. Foto gemaakt ter herinnering aan van de 25 jaar trouwe dienst van H. Hoefman, ± 1941.

Bovenste rij: Hendrik Vaags (vertegenwoordiger), Jan Veldkamp (thuiswerker), Bertus Hoefman, Herman Sonderen, Willem Veldkamp, Hendrik Nijman, Hendrik Hoefman, Theo Deunk, Hendrik Wassink, Gerhard Lubbers, Gerrit Jentink, Jan Wubbels, Jan Ligterink.
Middelste rij: Derk Oberink, ... Schreurs, Bernard Jacobs, Herman Demkes, ... Fukking.
Voorste rij: Gert Oonk, Hans Ligterink, Herman Vaags.

(coll. J. Ligterink)

In de periode 1932-1941 heeft het bedrijf altijd nog een constant aantal mensen in dienst gehad. Omstreeks 1941, bij het 25-jarig dienstjubileum van Hendrik Hoefman, werkten er nog twintig mensen: Hendrik Vaags; Jan Veldkamp (feitelijk thuiswerker); Bertus Hoefman; Herman Sonderen (L); Willem Veldkamp (L); Hendrik Nijman; Hendrik Hoefman; Theo Duenk (L); Hendrik Wassink; Gerhard Lubbers; Gerrit Jentink; Jan Wubbels; Derk Oberink; Schreurs; Bernard Jacobs; Herman Demkes; Fukkink; Louis Prinsen; Gerrit Oonk en Herman Vaags.

Nadien nam door de voortgaande mechanisatie de personeelsbezetting gestaag af. Bij de opheffing van het bedrijf, in 1972, had Ligterink nagenoeg geen personeelsleden meer in dienst.

Overige klompenmakerijen in Lichtenvoorde alsmede enkele getallen

Het aloude klompenmakersvak, sedert onheuglijke tijden bedreven door vaklui die met veel kennis en ervaring het paalmes en de uuthöller hanteerden, is, zoals dat bij vrijwel alle ambachten het geval is, een moderne industrie geworden. In enkele landelijke bedrijven braken geavanceerde machines in korte tijd ongelooflijk veel klompen uit. Bij het aanschouwen van de productie van één dag in een klompenfabriek, is het haast niet voor te stellen waar die grote hoeveelheden klompen blijven. Toch komen al die klompen, technisch gekloonde meesterstukjes naar maat, uiteindelijk bij hun dragers terecht.

Even stilstaand bij de grote machinale hoeveelheid klompen die vroeger naar verhouding door uitsluitend mensenhanden zijn gemaakt, krijgen we niet alleen meer respect voor al die hardwerkende handwerkslieden, maar ook kunnen we er oprechte bewondering voor opbrengen, al is het met terugwerkende kracht.

In de gemeente Lichtenvoorde waren vele klompenmakerijen, zowel eenmansbedrijven, veelal boeren die uit dit nevenvak extra inkomsten genereerden, als bedrijven met een aantal mensen in dienst. Uit het overzicht van de toestand van de gemeente Lichtenvoorde in de jaren die vooraan in het onderstaande linkerstaatje zijn afgedrukt, ontleenden wij met betrekking tot de klompenmakerijen die een of meerdere mensen in dienst hadden, de volgende getallen.

Jaar	Aantal klompenmakerijen	Personeel	Mannen	Vrouwen
1876	32	68	68	-
1887	25	45	45	-
1897	20	36	36	-
1901	11	24	22	2
1906	10	25	24	1
1911	10	20	20	-

Geeft dit staatje uitstekend weer hoeveel mensen er tussen 1876 en 1911 in de klompenmakerijen werkten, over het aantal geproduceerde klompen zegt het niets. Een hernieuwde duik in de annalen van de gemeente Lichtenvoorde, in de hoop iets over het aantal geproduceerde klompen aan de weet te komen, leverde niets op, navraag bij de pas opgeheven klompenmakerijen evenmin.

Klompemaker B. Schenk (op Erve Kots)
omstreeks 1960.
(coll. gemeentearchief)

In de periode 1876-1911 is duidelijk waarneembaar dat het aantal klompemakerijen en klompemakers een dalende tendens vertoont. Volgens ons zijn daar drie wezenlijke argumenten voor te geven: de opkomende schoenindustrie in Lichtenvoorde, de introductie van elektriciteit, gevolgd door de komst van moderne machines voor het vervaardigen van klompen én de anonieme individuele klompemakers die best, zowel in aantal als hun gezamenlijke productie in de weergegeven periode, gegroeid kan zijn. Om er enkele te noemen: Bokkers aan de Brandersdijk te Zieuwent, Bongers aan de Oude Winterswijkseweg te Vragender, Bongers op Tolhuis aan de Varsseveldseweg te Harreveld, Duenk aan de Oude Aaltenseweg in Lichtenvoorde, Van Lochem aan de Aaltenseweg in Lichtenvoorde, Schenk aan de Aaltenseweg te Lichtenvoorde, Toebeshof-Rietberg in Harreveld en Schurink-Manus aan de Kroosdijk in Zieuwent.

Tot slot moet ons, naar aanleiding van het complete verhaal over de klompemakerijen, de opsomming van het aantal bedrijven en individuele klompemakers, navolgende opmerking van het hart.

Na enkele serieus ondernomen pogingen om alle Lichtenvoordse klompemakerijen en individuele klompemakers in dit verhaal op te nemen of te noemen, werd het ons al snel duidelijk dat zulks onmogelijk was. Veel informatie van en over voormalige klompemakerijen en klompemakers bleek versluierd te zijn door de vergetelheid. Door deze barrière hebben we ons moeten beperken tot een keuze die op de voormalige klompfabriek van de Gebroeders Steentjes en die van Ligterink & Sterenborg is gevallen. Om toch al die anonieme klompemakers - en het waren er vele - te gedenken, doen wij een beroep op alle lezers om daar, waar in dit verhaal de naam Steentjes en Ligterink & Sterenborg wordt genoemd, er hun verwante of favoriete klompemaker in te erkennen.

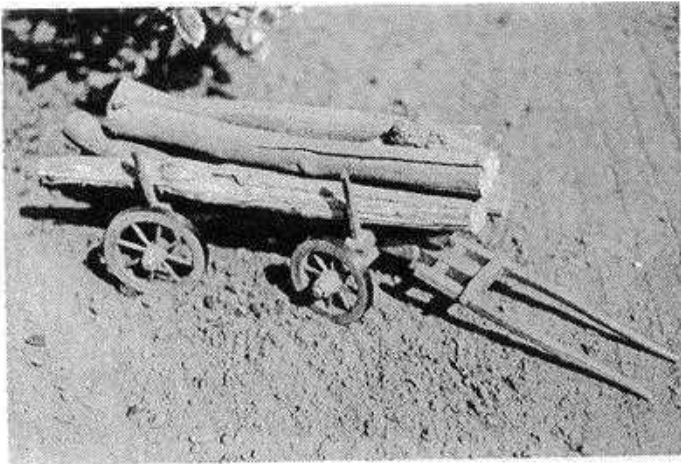
De samenstellers: Gerhard Eppingbroek
Ilse Gregoor-Boschker
Henny Bennink

Naschrift: Van 1 juli 1999 tot en met 30 juni 2000 zal in de hal van het gemeentehuis in Lichtenvoorde een expositie rond de klompenmakerij te zien zijn.

Noten:

1. De Lichte Voorde nummer 37, artikel over de schoenindustrie.
2. In de Middeleeuwen was een trip een instapper van hout.
3. De maten van klompen worden in centimeters uitgedrukt; het binnenwerk van neus tot hiel. Bij de Gebroeders Steentjes hanteerden ze de volgende maten: mannen- en vrouwenklompen begonnen bij maat 22, drielingklompen waren er in de maten 18 tot 22 en dopjes van 13 tot en met 17.
Ligterink & Sterenborg hanteerde andere maten. Zij maakten eertijds mannenklompen in de maten 27 tot en met 31, vrouwenklompen in de maten 23 tot en met 26, drielingen in de maten 18 tot en met 22 en de zogenaamde halven in de maten 14 tot en met 17.
Ter vergelijking: Klompenfabriek Nijhuis, een nog bestaand bedrijf in Beltrum, levert klompen in de volgende maten: mannenklompen van 27 tot en met 32; vrouwenklompen van 24 tot en met 26; drielingen van 21 tot en met 23; dopjes van 12 tot en met 18.
Speciaal voor de toeristen is er de afgelopen decennia een grote verscheidenheid aan klompen en klompjes bijgekomen. Ze hebben als voetbekleding geen waarde, hooguit enige sierwaarde als bloempot of sleutelhanger.
4. De gemiddelde massa van populieren, wilgen, beuken en eiken is respectievelijk 440, 480, 700 en 720 kilogram per kubieke meter.
5. Mensen die in fabrieken of werkplaatsen een dienstbetrekking hadden aanvaard, werden, globaal genomen tot en met de Tweede Wereldoorlog, arbeiders genoemd. In de periode daarna, grofweg tot 1970, veranderde de naam arbeider in werknemer. Van 1970 tot 1980 was de naam medewerker in zwang, dikwijls in combinatie met de aard van de werkzaamheden (handelsmedewerker, productiemedewerker enz.). Thans bezitten veel mensen in een dienstbetrekking niet zelden de meest eufemistische namen voor hun meest gewone dagelijkse arbeid. Voorbeelden zullen we u besparen.
6. Een mallejan is een vervoermiddel voor korte afstanden, hoofdzakelijk in moeilijk begaanbaar terrein (drassige weilanden en bossen). Het vervoermiddel bestaat uit twee grote wielen. Hoog tussen de wielen is een vaste zware schemel (brug) gemonteerd, die aan de onderkant enigszins is uitgehold. Door de schemel is een zware eikenhouten balk geschoven (lankwagen) die meestal een meter of zes lang is. Op veel mallejans is de lankwagen verplaatsbaar, hij kan door de schemel zowel naar achteren als naar voren worden geschoven, al naar gelang de afmeting en de zwaarte van de last. De lankwagen wordt in het midden van de schemel met een zware ijzeren pen geborgen. Het te vervoeren object, in dit geval een boom, werd eerst aan het achtereinde van de mallejan vastgemaakt. Daartoe trok men het achterste gedeelte naar beneden, waardoor het voorste gedeelte van de lankwagen naar boven ging: het kiepen. Als de boom door middel van kettingen aan de schemel was vastgemaakt, werd het voorste gedeelte van de lankwagen naar beneden getrokken. Daarbij kwam de boom aan de achterzijde van de mallejan hoog aan de onderzijde van de schemel te hangen. Daarna werd de boom aan de voorzijde van de lankwagen vastgemaakt en werd het geheel door middel van paardentraction naar de weg gereden (zie foto). Een houtwagen is een speciaal geconstrueerde wagen voor het ophalen van bomen en andere vergelijkbare lasten. De wagen bestaat uit twee zware schemels; een vaste achterschemel en een beweegbare voorschemel voor de besturing van de wagen. Onder of door elke schemel is een as gemonteerd met aan weerszijden een wiel. In het midden van elke schemel zit een groot vierkant

Boven: Model houtwagen (lankwagen).
 Rechts: Model Mallejan.
 (foto's: G. Eppingbroek)

gat waardoor een lange zware vierkante eikenhouten balk wordt geschoven (lankwagen), en wel zodanig, dat de twee schemels aan de uiteinden van de balk komen te zitten. Aldus verkrijgt men een uitstekend vervoermiddel voor het transport van bomen. Op een houtwagen bevinden zich geen zijcanten. De last wordt op de wagen gehouden door vier zware metalen staven, zogenaamde rongen, die in een holte aan de uiteinden van de bruggen worden gestoken (zie foto). Hier en daar in de Achterhoek wordt een houtwagen in zijn geheel met lankwagen aangeduid.

7. Een paalmes is een langwerpige mes met een lengte van ongeveer tachtig centimeter. Het ene einde van het paalmes zit vast aan een oog van de snijpaal en aan het andere einde is een handvat bevestigd. Door het paalmes met het snijgedeelte in de lengterichting over het stuk te bewegen, worden er telkens stukjes hout afgesneden.
8. Enkele veelgebruikte regionale equivalenten: oethöllen, oetholn en uutholn.
9. Harmanus Hendrikus Bernardus Sterenborg is vijf keer gehuwd geweest. Op 25 juni 1894 huwde hij met Johanna Hendrika Spekschoor. Ruim negen maanden na haar dood, op 7 november 1898, trouwde Sterenborg met Gerharda Berendina Goldewijk. Zijn derde vrouw, met wie hij op 21 oktober 1912 in het huwelijk trad, heette Helena Anna Hulshof. Dit huwelijk duurde niet lang. Op 16 september 1913 overleed Helena Anna Hulshof. Op 11 mei 1914 liet Sterenborg zich in de echt verbinden met Johanna Everdina Paus, zijn dienstmeisje. Ook mevrouw Sterenborg-Paus overleefde haar man niet. Op 17 mei 1922 stierf ze. Ruim vijf maanden na haar dood trouwde Sterenborg met Maria Theodora Lammers. Zij overleefde haar echtgenoot wel. Na het overlijden van haar man, op 9 mei 1935, verhuisde zij naar Utrecht.
10. Johannes Bernardus Sterenborg is twee keer gehuwd geweest. Na het overlijden van Maria Elisabeth Besselink trouwde hij op 5 mei 1870 met Catharina Harmina Gasselder. Van Johannes Bernardus Sterenborg kan gevoeglijk gezegd worden dat hij van alle markten thuis was.

IN BOTER, Lichtenvoorde, den Januarj 1893
 GRANEN, Raap- en Lijnkoeken. De Gemeente
 ES Lichtenvoorde
 KOLONIALE WAREN.

Debet aan J. B. STERENBORG.

1892 Voor aan UEd. op maand verkocht en geleverd.

<u>17 Sept</u>	60 Kruiken	3 60
	100 Kruiken	50

Lichtenvoorde, den 30 Dec. 1887.

In BOTER, VET en Koloniale waren

De Gemeente Lichtenvoorde

Debet aan J. B. Sterenberg.

Voor aan UEd. op maand verkocht en geleverd.

1887

<u>18 febr</u>	23 Liter Petroleum a. 78¢	1 84
----------------	---------------------------	------

IN BOTER, LICHTENVOORDE, den Octater 1888.

GRANEN

Koloniale Waren. De Gemeente Lichtenvoorde

Debet aan J. B. Sterenberg.

Voor aan UEd. op maand verkocht en geleverd.

<u>27 Jan</u>	10 Stuk Steenkolen	6 00
<u>10 febr</u>	10 Stuk Steenkolen Vingerdeur	6 00

In Lichtenvoorde dreef hij in de tweede helft van de negentiende eeuw een winkel in vet, boter, granen en koloniale waren. Maar daarbij bleef het niet, er kwamen nadien nog vele artikelen bij, namelijk raap- en lijnkoeken, kruiken en kurken. Zelfs steenkolen en petroleum bracht Sterenborg aan de man.

Zijn zoon Harmanus Hendrikus Bernardus had een aardje naar zijn vaartje; hij begon zijn loopbaan eveneens als winkelier van veel uiteenlopende producten.

De winkel van J.B. (vader) en H.H.B. (zoon) Sterenborg (Batten) in de Korte Rapenburgsestraat omstreeks 1905/1910. (coll. J. Kruij)

11. Twee jaar na het overlijden van Arent Hoefman, in 1930, trok Jan Willem Hakstege in het woonhuis. Hakstege was gehuwd met een dochter van Arent Hoefman. Na Hakstege betrof de familie Slot de woning.
12. In 1916 was het dorp Lichtenvoorde nog niet aangesloten op het elektriciteitsnet. Wel waren er in Lichtenvoorde twee fabrieken die elektriciteit opwekten: de schoenfabriek van Sterenborg aan de Nieuwe Maat en de leerlooierij van Hulshof aan de Aaltenseweg. Waarschijnlijk leverde Sterenborg de stroom aan Ligterink & Sterenborg.
13. De firma Ligterink & Sterenborg had eind 1916 twintig arbeiders in dienst. Dit aantal was waarschijnlijk niet geheel in staat om het contractueel vastgestelde aantal klompen voor Kooiman te produceren, temeer omdat er ook nog andere afnemers waren. Aangenomen moet worden dat er klompen van klompenmakers uit de omgeving werden bijgekocht.
14. Tijdens het overlijden van zijn vader was Jan Ligterink onder de wapenen gekomen (de tijd der algehele mobilisatie). Hij was gelegerd in Brabant. Voor de uitvaart en de regeling van een en ander kreeg hij korte tijd verlof, waarna Jan zich weer bij zijn onderdeel voegde. In mei 1940 werd hij door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. De maand daarop lieten ze hem vrij.
15. De oorzaak van die groei was mede te wijten aan de Eerste Wereldoorlog, een periode waarin de toenemende binnenlandse vraag naar leer, de exorbitant grote export van leer en leerproducten naar het buitenland (vooral naar Duitsland), en de ver achterblijvende productie daarvan, de leren schoen onbetaalbaar werd. Dientengevolge werd de relatief goedkopere klomp bij de bevolking een goed en gezond alternatief.
16. Achter de namen van de Lichtenvoordenaren is een hoofdletter L tussen haakjes geplaatst.

Excursie naar Groenlo op 8 november 1998

Ruim 30 personen waren op 8 november 1998 op de Maliebaan aanwezig om de stadswandeling en de bezichtiging van de Groenlose kerken mee te maken. Deze excursie werd georganiseerd door de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. Onder leiding van de Stadsgids, de heer G. Bloemen, werd een aantal elementen met een geschiedenis bekeken. Vanaf de uitgediepte gracht aan de Maliebaan ging het naar de Eibergseweg om het mooi gerestaureerde huis daar te bekijken, de voormalige woning van Heringa. In de 'veldkeien-stoep' is een jaartal ingelegd. Iets verderop zijn de contouren van wat eens de 'Nieuwe poort' heette, in contrast aangebracht in de bestrating. Hierbij werd duidelijk gemaakt, waarom de ingang 'scheef' was, namelijk om het gezichts- en schootsveld te verkleinen. Vanaf de 'Barakken plas', is goed te zien dat er veel van het oude is verdwenen. Waar nu de contouren zijn van kantoren en banken, de laatste 25 jaar nog gebouwd, was vroeger het onderkomen dat Pastoor Mattelier, in de 14e eeuw al, liet bouwen voor zieken, behoeftigen en reizigers.

Voor de oude St. Calixtus.
(foto H. Krabbenborg)

Aan de andere kant, in de 'hof' van de Kerk, is een begraafplaats. Hier is onder meer begraven Lasonder, leraar van de Latijnse school. In Groenlo was naast de Latijnse, in de vorige eeuw ook een Franse school gevestigd. Tijdens het 'rondje' om de kerk, horen we dat de kerk in de oorlog ernstig is beschadigd. De restauratie is zoveel mogelijk in de oude staat gebeurd, met de oude stenen, die allemaal toch verschillend van grootte zijn. Aan de ramen is echter te zien, dat ze niet symmetrisch zijn gerestaureerd. Aan de noordkant van de kerk, zijn in een nisje, enkele ingemetselde doodskoppen te zien, een zgn. 'Memento Mori' (gedenk te

sterven). Aan de oostkant is een, van de binnenkant dichtgemetseld luik. Dit luik werd gebruikt om de leprozen, die afgezonderd leefden op een eilandje in de Slinge, eens per jaar gelegenheid te geven om de mis te 'horen'. Het luik is nog wel zo hoog, dat er niemand door kan kijken.

De toren (rond 1375) is het oudste deel van het huidige gebouw, het koor en het middenschip zijn een eeuw later gebouwd. De zuilen zijn van natuursteen, een zachte soort bouwsteen, de gewelvbogen van baksteen. De doopvont, van bentheimersteen, is het oudste meubelstuk. Enkele fresco's zijn er nog, voorstellende apostelen, en een paar beeldjes. Misschien zijn er na de reformatie andere schilderijen overgeverfd? Ook zijn er veel zerken, waaronder mooi uitbeitelde exemplaren en een gedenksteen in een pilaar voor een "moeder met haar vier

De oude St. Calixtus met kerkhof.
(foto G. Eppingbroek)

kinderen uit enen draght”.

Omdat het ondertussen flink is gaan regenen, vervolgen we onze tocht niet via de geplande route over de Kanonswal en de Halve Maan, maar zoeken we zo snel mogelijk de nieuwe Callixtus op, het volgende 'binnengebeuren'..

De kerk is in 1908 gebouwd op de Lange Wal. Deze kerk dient als opvolger van de waterstaatskerk, die eigenlijk maar 'kerkschuur' mocht heten, in verband met de geldende regels omtrent godsdienst(on)vrijheid. De Lange Wal is, om er te kunnen bouwen, eerst afgegraven. Toen dit na veel discussie mocht, bleek er zoveel grond over te zijn, dat hiermee ook een groot gedeelte van de gracht werd gedempt. De kerk is gebouwd door de architecten Stuyt en Cuypers. Het is een kruisbasiliek, in gotische stijl. De buitenkant is enkele jaren geleden gerestaureerd, de binnenkant moet nog een beurt hebben. Vooral het schilderwerk is er slecht aan toe, ook door het vele vocht dat uit de muren trekt. De muurschilderingen zijn

van Joan Colette, vanaf 1927 gemaakt. Het hoofdaltaar, met zijn prachtige drie-luik, is van de gebroeders Mengelberg. De ornamenten uit de communiebank, ook van Mengelberg, zijn door een Groenlose vakman verwerkt in de nieuwe altaartafel. In de 90-er jaren is het Adema-orgel met meer dan 2400 pijpen, uit een kerk die werd afgebroken, van Amsterdam naar hier verplaatst. De kruiswegstaties zijn ingelegde glasdelen op een koperen ondergrond, om ze tegen vocht te beschermen. Dit is het zgn. sextiel-mozaïek. Het oude orgel is uit de waterstaatskerk mee overgekomen, in 1942 gemoderniseerd. Naast de gebruikelijke altaren voor Maria en St. Jozef, is er nog een altaar voor St. Isidorus, patroon van de agrariërs, stammend uit 1930. Ook is er een Callixtus altaar uit 1958, als aandenken aan het 50 jarig bestaan van de kerk. De prachtige glas in loodramen zijn van Mengelberg, Colette en Ten Horn. De bronzen preekstoel is gemaakt door Brom.

Een beeld van de heilige Martinus, is nog maar kort weer in de kerk terug. Volgens de overlevering komt dit al uit de Waterstaatskerk. Het is na de verhuizing van het Grols museum, weer teruggebracht naar deze kerk. Met het feest van St. Maarten (11 nov.), voor de deur is dit het einde van de rondgang.

Na de excursie was er bij restaurant Wissink gelegenheid om na te praten tijdens koffie met wat er bij, een mooie gelegenheid om ook de gids, de heer Bloemen, te bedanken voor zijn duidelijke uitleg, en de vele verhalen, waarmee hij de wandeling opluisterde.

Henk te Brake

Snippers uit de Gelderse Bode

Lichtenvoorde, 24 juli 1880

Voor weinige dagen had er alhier een eigenaardige weddingschap plaats. De heer A.W. kocht circa 1500 K.G. hooi.

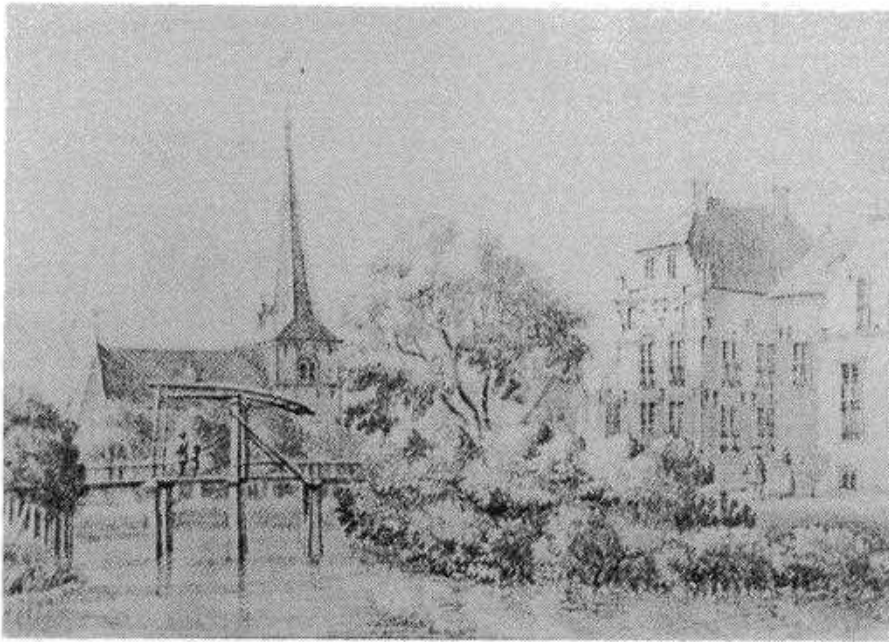
Twee schoenmakers namen aan deze vracht in éénmaal naar huis te trekken. Er werd gewed. Volbrachten zij hun plan, dan kregen zij het hooi present, zoo niet, dan moesten zij het dubbel betalen; een bedrag van f 32. Niet lang daarna, zag men de twee schoenmakers het hooi binnen trekken en werd door hen, onder toejuiching van het publiek, de weddingschap glansrijk gewonnen. Eere aan de sterke schoenmakers van Lichtenvoorde.

Advertentie, 7 Augustus 1880.

Er wordt gevraagd, zoo spoedig mogelijk, een flinke S C H O E K L O M P E N - H E U L D E R, tegen hoog werkloon.

Men vervoege zich met franco brieven of in persoon bij J.B. OVERMAAT, Mr. Klompenmaker te Doetinchem.

Leven in en om een kasteel

In de jaren 1519-1520 woonden op het kasteel te Lichtenvoorde de jonker Joest, graaf van Bronckhorst; heer van Lichtenvoorde en jonkvrouw Mechteld van den Berghe, gravin van Bronckhorst, vrouwe van Borculo, weduwe. Sweder van Rosehoirn was rentmeester en deed de boekhouding.

Blijkens de rekeningen van bovengenoemd jaar (Pasen 1519-Pasen 1520) ontvingen de beide edellieden die het kasteel bewoonden veel producten in natura. Op de boerderijen in Lichtenvoorde en omgeving (Bredevoort, Aalten, Winterswijk, Dinxperlo) woonden pachters die meestal verplicht waren hun pacht te betalen door een deel van de oogst of vee af te leveren. Bovendien kende men ook de zogenaamde 'eygene luijden', onvrije lieden. Bij 'verstarf' had de heer het recht op hun nalatenschap.

In bovengenoemd boekjaar kwam de rentmeester, Sweder Rosehoirn, tot de volgende ontvangsten in natura:

- a) kippen en vlas: '29 hoenre ind 16 boethen vlasses' (van 15 personen)
- b) was: '20 pundt wass (van 15 personen), op Martini d.i. 11 nov. 1519
- c) pachtvarkens: '20 pachtvarckene' (van 10 pachters, uit Lichtenvoorde, Aalten en Dinxperlo)
- d) zaden: 'pachtsaede ther garven gebracht' (door 8 personen)

Opbrengst na dorsen: 41 molder¹ + ½ scepell rogge
                                         27 molder + 1 scepell boekweit
                                         1 molder gemengde zaden
                                         4 molder haver
                                         ½ molder raapzaad

e) Pachtzaed in den ampte van Brederfoirt alss van de guederen mijns edelen lieven jonckerens die dair gelegen bynt':

19 molder + 1 scepell rogge
54½ molder + 1 scepell boekweit
2 molder haver (van 9 personen)

f)'Noch untfangen pachtzaede van Brederfoirt':

31 molder boekweit
11½ molder + 2 scepell rogge
2½ molder haver

g)'Saed then Lychtenfoirde, in den bouwhuijs² ind voirt in den koernbarch ter garven gelecht':

52 molder + 1½ spint rogge
12 molder + ½ scepell boekweit
3 molder gemengd zaad
2 molder + 1½ scepell haver

h)'Saed dat dyt jair van der wyndemollen³ then Lychtenford gekomen is: 101 molder rogge

15½ molder boekweit
12 molder moltzait⁴

Niet alleen agrarische producten als ruilmiddel

Behalve de genoemde producten in natura ontving Sweder Rosehoirn door ruilhandel ongeveer 15 verschillende soorten munten. Gemakshalve werden ze in de boekhouding herleid tot 4 muntsoorten, namelijk de golden gulden, de stuver, het butken en de plack. Verder rekende hij 1 golden gulden = 45½ stuver, 1 stuver = 2 butkens en 1 butken = 4 placken. De rentmeester beurde niet alleen geld van de door boeren ingeleverde producten, maar hij verkocht bijv. ook graan, hout, houtskool en kalk (meestal afkomstig uit Vreden). Het meeste geld werd uitgegeven aan personeel (loon en voeding). Voerlui bleven vaak overnachten omdat ze niet in één dag heen en weer konden. Gehandeld werd er met steden als Zutphen, Doesburg, Bocholt en Vreden, maar ook met Bronckhorst, Eerbeek, Groenlo, Aalten enz. Zo werd er regelmatig hout, houtskool, kalk etc. naar Bronckhorst en Eerbeek gebracht. Vaak werd 'thergeld' (voor verteringen) en 'thollegeld' aan de voerlui meegegeven. Verschillende ambachtslui werkten doorlopend in en om het kasteel. Dikwijls bleven zij er dagenlang en genoten kost en inwoning. Regelmatig (plm. 12 keer per jaar) werd de molensteen gescherpt. Verder was 'Meijster Thymmerman' vrijwel het hele jaar aan het werk, soms ook in Bronckhorst en Eerbeek. Frederick Dubbeldes uit Groenlo maakte in 1519 voor 'de eedelle lieve joffer thuffelen ind schoene' (d.i. pantoffels en schoenen). Daarmee verdiende hij 4 molder (= 160 l.) rogge. Ook kocht de 'eedelle lieve joffer' van de Moeder-overste van het Begijnenklooster te Grolle '20 ellen ind 3 vyrdell kleijns doicks' voor 15 Hornsgulden ind 16 stuver.

Goedgeefs

- De 'Mynrebroeders tho Deventer' kregen van de 'eedelle lieve joffer' twee wagens hout en balken.
- Toen de raadsman van de 'joncker ind joffer' in klooster Schaer geweest was, 'schenckten zye doe ther thijt den heren van Schaer 2 molder roggen voir wijn ind kost.'
- In Lichtenvoorde was het één keer per jaar groot feest, want 'nae oelden gewonten' werd 'den borgeren bynnen Lychtenford eijn tonne byrs gegeven op vastelavent.'

Jos Wijnen

Bronnen

- Rekeningen van het Ambt Lichtenvoorde, 1519-1520,
Uitgave: Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo;
- Van Dale: handwoordenboek der Ned. taal

Noten

1. 1 molder = 4 scepell = 40 l.
1 scepell = 4 spint = 10 l.
2. bouwhuijs = boerderij bij het kasteel.
3. wyndemollen = windmolen.
4. moltzait = koren, dat men heeft laten kiemen en daarna gedroogd om er bier van te brouwen.

Zilveren daalder uit Deventer met een afbeelding van de stadsheilige Lebuinus.

Munten in omloop in Lichtenvoorde (1519-1555)

In het 'stedeken' Lichtenvoorde waren er in de bovengenoemde periode de volgende muntsoorten in omloop:

- 1) golden gulden
- 2) stuver
- 3) butken
- 4) plack
- 5) Arnhemse of Arnoldusgulden (van pachters uit Westendorp, geslagen door Arnold van Gelre 1423-1465)
- 6) Deventer butkens (1 butken = 1 stuver)
- 7) oert (ort)
- 8) Rodolphus gulden (geslagen door Rudolf van Diepholt, bisschop van Utrecht 1423-1432)
- 9) Horns gulden (goudgulden van laag gehalte); d. Jan van Hoorne, bisschop van Luik 1484-1506)
- 10) oelt butken
- 11) Philips gulden (met afbeelding van St. Philippus, geslagen 1496-1520)
- 12) Karlser stuver
- 13) Gosseler (gossler), genoemd naar de stad Goslar
- 14) Schryckenbarger (Saksische zilveren munt)
- 15) raderwytpenningen (met afbeelding van een rad)
- 16) stuver Brabants
- 17) snaphaen
- 18) witten (witpenningen), bevatten veel zilver
- 19) ryder (rider) gulden
- 20) daller (daler)
- 21) clasken (1 clasken = 13 placken)
- 22) korrenthe gulden
- 23) enckelle golden gulden

De voornaamste munt was de golden gulden. Deze werd als meest waardevolle munt als eenheid gebruikt. De andere munten werden bij grotere aantallen, via placken en stavers, toegerekend naar genoemde golden gulden.

De waarde van de munten was aan grote schommelingen onderhevig. Zo had in het boekjaar 'Martini 1554-Martini 1555' (11 november 1554 tot 11 november 1555), de 'golden gulden' een waarde van 30 stuver Brabants; een stuver was 15 placken. In de periode Pasen 1519-Pasen 1520 was de 'golden gulden' 452 stuver en een stuver was 8 placken waard.

Jos Wijnen

Bronnen

- Rekeningen van het Ambt Lichtenvoorde 1519-1520, 1553-1555. Uitgegeven door: Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo.

Nog meer wetenswaardigheden uit het Lichtenvoorde van 1519 tot 1555

Wist u ...

- ... dat 'onnss poirtener then Lychtenfoird omme der starffen willen ind pestelentien ewich gegaen is? (poirtener = poortwachter; hij stierf in 1519)
- ... dat de kleding van de arbeiders (op het kasteel) 10 gulden per jaar kostte?
- ... dat de rentmeester jaarlijks 50 molder (= 20 hl) haver kreeg voor zijn paarden?
- ... dat de 'gnedige Frowe' in Vragender liet vissen en bij die gelegenheid trakteerde op bier dat gekocht werd van de koster?
- ... dat de molensteen 12 keer per jaar gescherpt moest worden en soms ook omgelegd moest worden?
- ... dat manden voor 'velthonder' (i.c. fazanten) in Deventer werden gekocht?
- ... dat in twee manden door 2 mannen 30 'velthonder' naar Bronckhorst werden gedragen?
- ... dat men Essens bier kocht in Borken?
- ... dat bij elke maaltijd (meestal) 2 'vanne' bier werd gedronken? 't Water deugde niet!
- ... dat enkele keren per jaar de priester werd opgehaald uit Bocholt, soms 's nachts?
- ... dat ambachtslieden vaak 'betaald' werden met rogge?
- ... dat in 1520 al verscheidene handwerkslieden in Lichtenvoorde werkten? Voor zover mij bekend waren dat: een smid (uit Bredevoort), metselaars, timmerlieden, kolenbranders (houtschool), voerlui, houthakkers, een 'walmeester', een dakdekker, een wolwever (uit Bocholt), een kistenmaker (uit Aalten; voor graan), een kuiper (uit Winterswijk) en een 'pelsler' (vachtbewerker).
- ... dat er bij het kasteel behalve een korenmolen ook een oliemolen en een boerderij stond, alsmede een kapel?
- ... dat Frederick Dubbeldes uit Groenlo pantoffels en schoenen maakte voor de 'eedelle lieve joffer'?
- ... dat men eikenbossen afrasterde en daarin varkens mestte? (met de eikels; te Aalten en Huppel)
- ... dat men te Bocholt 3 sloten kocht voor 11 stuver? (één voor de voorste poort, één voor de boerderij en één voor de stal in de oliemolen)
- ... dat er in Bronckhorst een 'gasthus' was?
- ... dat de zwanen 's winters (bij vorst) als bijvoeding plm. 1 kg gemengd zaad kregen?
- ... dat in 1520 het poorthuisje voor de voorste poort door een timmerman opgeknapt werd?
- ... dat er 's nachts 'kerse' (kaarsen) brandden?
- ... dat men in het jaar 1519-1520 vijf keer naar Eerbeek reed met wagens hout, houtschool, lijnkoeken, etc.?
- ... dat men gedurende de jaren 1553-1555 plm. 10 keer naar Bronckhorst reed met wagens timmerhout, brandhout, houtschool, etc.?
- ... dat men in hetzelfde jaar 12 keer naar Bocholt reed, vooral voor inkopen?

Jos Wijnen

Bronnen

- Rekeningen van het Ambt Lichtenvoorde 1519-1520, 1553-1555. Uitgegeven door: Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo.

De jeneverbranderij van J. Harmelink in Lichtenvoorde in 1818

Inleiding

In de eerste helft van de negentiende eeuw heeft de rijksoverheid een aantal keren het nijverheids- en fabriekswezen in Nederland in kaart trachten te brengen. Hiertoe werden alle destijds bestaande gemeenten aangeschreven met het verzoek op een aantal gestelde vragen antwoord te geven en deze antwoorden vervolgens te retourneren. Vervolgens werden in 's Gravenhage de gegevens in allerlei lijsten gecombineerd. Een aantal van deze enquêtes zijn gepubliceerd, bijvoorbeeld die van 1816.¹ Die van 1819 is slechts gedeeltelijk gepubliceerd.² Tijdens mijn onderzoek naar jeneverbranderijen in de 19e eeuw, stuitte ik bij toeval op gegevens die in 1819-1820 voor deze bedrijven in lijsten per arrondissement bijeengebracht zijn en berusten op het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage en die betrekking hebben op de situatie in 1818!

Het voormalige graafschap Zutphen telde in 1811 35 jeneverbranderijen. Aalten telde binnen zijn grenzen maar liefst elf, Eibergen tien, en Winterswijk negen branderijen. Het ging dan al jaren slecht met deze over het algemeen kleine bedrijven, die de dupe waren geworden van onder meer belasting- en monopolie maatregelen. Door hoge graanprijzen en belastingen nam het aantal branderijen gestaag af, veelal alleen in bedrijf gehouden om met het afval (beter bekend als spoeling of draf) het vee vet te mesten. In 1822, vier jaar na de enquête, bestonden er nog vijftientig branderijen, maar op twee na verbruikten zij jaarlijks minder dan duizend vaten beslag. Van dit beslag werd moutwijn gestookt. Grote uitzondering was aanvankelijk de branderij op het landgoed Sinderen onder Wisch.

1816

Twee jaar voordat over het jaar 1818 van alle branderijen in de Benelux de gegevens bijeengebracht werden, werd een uitgebreide enquête in Nederland gehouden voor wat betreft het nijverheids- en fabriekswezen. Ik heb de resultaten hiervan voor Lichtenvoorde samengevat.

In 1816 telde Lichtenvoorde binnen zijn grenzen nog twee branderijen die tegen een dagloon (?) van f 0,10 aan twee personen werk boden. Voor de inwerkingtreding van de belasting op het gemaal was deze bedrijfstak als vrij voordelig aan te merken, nu in 1816 was zij zeer verminderd. De afschaffing van de genoemde belasting zou dan ook een grote stimulans zijn, schreef men. De jenever werd voornamelijk naar Doetinchem vervoerd en verder naar Lichtenvoorde en omliggende plaatsen.

1818

Per brander werden in 1818 steeds een aantal standaardgegevens vermeld, waaronder de naam, de plaats, een deel van de bedrijfsinventaris, het aantal werklieden etc. Wellicht dat de publicatie van deze gegevens onderzoekers kunnen stimuleren verder onderzoek te verrichten naar deze bedrijven. Er is een 'maar' bij de gevonden gegevens. De namen waren niet altijd even goed leesbaar, dus er kan niet voor 100 % voor de goede spelling worden ingestaan. In 1818 gebruikte men per vat beslag ongeveer tien pond meel. Dit leverde per vat beslag vijf kan jenever à 10° op.³

- A Aantal beslagbakken
- B Gezamenlijke bruto inhoud beslagbakken in vaten
- C Aantal versnellingskuipen
- D Gezamenlijke bruto inhoud in vaten
- E Aantal ketels
- F Gezamenlijke bruto inhoud in vaten
- G Hoeveelheid jenever in 1818 gestookt in vaten
- H Middelbare graad van de gestookte jenever
- I Bedrag van het verschuldigde recht op fabricatie in 1818
- H Het aantal werknemers

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
5	11	-	-	1	3	25	10°	f 385	2

1819

Voor Lichtenvoorde zijn de gegevens over 1819 gepubliceerd voor zover het ging om het afzetgebied, het aantal werknemers en de arbeidslonen en de bedrijfsresultaten.

In 1819 bestond nog maar een branderij in Lichtenvoorde, die werk bood aan de eigenaar bijgestaan door een knecht. De eigenaar verdiende f 1,- en de knecht f 0,75 per dag. De staat waarin de branderij verkeerde werd voor de gehele periode, dus zowel voor 1815 als tot op 31 december 1819, als matig omschreven. Zowel voor als na 1814 werd de jenever plaatselijk afgezet.

R.H.C. van Maanen

Bronnen

- Archief ministerie van Financiën Directe Belastingen 1813-1823, inv.nr 214;
- Beukelaer, H. de: Nijver in het Groen. Twee eeuwen industriële ontwikkeling in Achterhoek en Liemers. Stichting Staring Instituut/H.J. Steenbergen Stichting Doetinchem, 1990;
- Damsma, D., Meere, J.M.M. de en Noordegraaf, L. Statistieken van de Nederlandse Nijverheid uit de Nederlandse Nijverheid uit de eerste helft der 19e eeuw. Supplement. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1979;
- Verhoeff, J.M. De oude Nederlandse maten en gewichten. P.J. Meertens-Instituut Amsterdam, 1983;
- Statistieke beschrijving van Gelderland, uitgegeven door de commissie van landbouw in dat gewest. 1826, p. 438-439.

Noten

1. Damsma, D., Meere, J.M.M. de en Noordegraaf, L. Statistieken van de Nederlandse Nijverheid ...'. De door mij gevonden gegevens hebben betrekking op het jaar 1818, de enquête over 1819 daarentegen blijkt terug tot voor 1814 en geeft met tussenfasen de situatie tot en met 31 december 1819 weer.
2. Zie noot 1.
3. Verhoeff, J.M. De oude Nederlandse ...'. Tussen 1820-1870 gold in Nederland het Nederlands Metriek Stelsel. Een vat was toen 100 liters groot, een pond stond gelijk aan een kilo en een kan aan een liter. Gelet op de aantekeningen in de lijsten zijn deze na 1820 opgemaakt, dus kunnen we ervan uitgaan dat we het metrieke stelsel kunnen toepassen.

Meester Sievering en twee van zijn tijdgenoten

meester Bernink en meester Heuvel

Oude Vragendernaren die nog bij meester Sieverding in de klas hebben gezeten, vertelden met opvallend veel eerbied dat 'de meester' op het gebied van orde en netheid vrij hoge, maar geen onhaalbare eisen aan hen stelde. Bovendien, zo vulden zij hun verhaal aan, werd de meester door hun ouders erg gewaardeerd vanwege zijn bruikbare kennis over talloze landbouwkundige vraagstukken. Tot slot spraken allen vol bewondering over de indrukwekkende hoeveelheid geprepareerde vogels die in de klassen stonden opgesteld en de ontelbare keien in alle denkbare vormen, maten en kleuren, die in de hoge vensterbanken onder de ramen lagen uitgestald, sommigen zelfs met het reliëf van dieren en planten uit lang vervlogen tijden.

Bovenstaande summiere overleveringen, zijn in 1909 gesloten huwelijk met Gesina Geertruida Gierkink, hun enige zoon die helaas op 18-jarige leeftijd in Culemborg overleed en de talloze notities over zakelijke aangelegenheden met betrekking tot de school van Vragender die in het gemeentearchief van Lichtenvoorde liggen opgeslagen, zijn nagenoeg de enige bewaard gebleven feiten over de man die heel veel voor het Lichtenvoordse kerkdorp Vragender heeft betekend. De oorzaak dat er maar weinig gegevens over hem beschikbaar zijn, moet toegeschreven worden aan een van zijn ongecompliceerde karaktertrekken: eenvoud!

Meester Henricus Georg Sieverding werd op 28 januari 1861 in Bredevoort (gemeente Aalten) geboren. Hij was de oudste in een rij van tien. Zijn vader, Gerhardus Arnoldus Sieverding, die op 17 september 1831 te Bredevoort werd geboren, was achtereenvolgens katoenspinner, koopman en kastelein van beroep. Zijn moeder, Johanna Bartha Geertruida

Meester H.G. Sievering (1861-1923) hier omstreeks 1900.
(coll. pastorie Vragender)

Jansen, werd op 3 maart 1834 in Zevenaar geboren. De grootouders van vaderszijde van meester Sieverding, de katoenspinner Hendrikus Georg Sieverding (1799-1861) en Johanna Lourink (1804-1850), kwamen uit Bocholt.

Als we de tamelijk armoedige omstandigheden in de tweede helft van de negentiende eeuw in aanmerking nemen, hoeft het geen betoog dat de ouders van de tien kinderen Sieverding alle zeilen moesten bijzetten om de dagelijkse levensbehoeften voor hun kroost bij elkaar te krijgen. Dat desondanks de oudste naar de kweekschool mocht, is op z'n minst heel bijzonder. Het zal zonder twijfel bij de jonge Sieverding een groot gevoel van verantwoordelijkheid hebben teweeggebracht, die de studieresultaten in gunstige zin hebben beïnvloed, want in september 1880 stond hij reeds als hulponderwijzer voor de klas in Aalten. Een jaar later vertrok Sieverding naar Amsterdam, waar hij als onderwijzer werd aangesteld.

Op 1 mei 1888 benoemde het gemeentebestuur van Lichtenvoorde meester Sieverding tot hoofd van de openbare school in Vragender. Tot aan zijn overlijden, op 20 augustus 1923, bleef hij verbonden aan deze school.

Meester Sieverding deed in Vragender gewoon zijn plicht en had er geen enkele behoefte aan om op de voorgrond te treden; noch in woorden noch in geschriften. Een jammerlijke bijkomstigheid daarvan is dat hij ons maar weinig informatie heeft nagelaten.

Toch is er wel iets over hem te vertellen. We hebben dat hoofdzakelijk te danken aan meester Hendrik Willem Heuvel (Laren 1864-Borculo 1926), waarmee Sieverding bevriend was.¹ Via Heuvel kwamen we tevens aan de weet dat Sieverding dikwijls meester Johannes Bernardus Bernink (1878-1954) uit Denekamp op bezoek kreeg.

De vriendschap tussen Sieverding en Heuvel dateerde uit de nazomer van 1883. In dat jaar reisde Heuvel per trein van Lochem naar Lichtenvoorde-Groenlo (Lievalde), waar zijn gastheer hem afhaalde. Samen kuierden ze over de Grolschen Diek naar Bredevoort, waar het latere hoofd der school van Vragender regelmatig zijn vrije weekenden doorbracht.

Bij de ruïne in Vragender aangekomen, stopten ze even, vleiden zich in het lange droge gras langs de 'voerweg' neder en filosofeerden over de schoonheid van het afwisselende Vragenderse landschap, de goede toestand der nagewassen op het veld, de vriendelijke volksaard der mensen, de vele bodemschatten waar onlangs nog onderzoeken naar waren verricht, de ouderdom van de vervallen kapel en het nut om de jeugd enige kennis van de natuur bij te brengen.

Het was bovendien de eerste keer dat meester Heuvel de bouwval aanschouwde, hetgeen overigens een geweldige indruk op hem maakte, want later, bij volgende bezoeken aan Sieverding in Vragender, kon hij het niet over zijn hart verkrijgen om zonder meer de ruïne te passeren. Hij bleef er telkens enige tijd roerloos staan; zonder een woord te spreken, diep in gedachten verzonken.

Toch heeft de romanticus Heuvel veel van zijn mijmeringen prijs gegeven door ze te boek te stellen. Over zijn vriend Sieverding schreef hij onder meer:

'Het hoofd der school van Vragender is knap in landbouwkunde en als zodanig een licht en vraagbaak voor de gehele boerenbevolking. Hij is ook een fervent beminnaar van natuurlijke historie, wat blijkt uit de mooie verzameling van opgezette dieren in zijn huis en in de school, alle in deze omgeving gevonden. Daarin komen onder anderen voor de slechtvalk, de gewone buizerd, ruigpootbuizerd, sperwer, kleine en grote wurger (klapekster), die beide een zogenaamde "slachtbank" vormen om het gevangen voedsel te bewaren, steenuil, ransuil,

kerkuil, reiger, gewone waterhoen, meerkoet, grote en kleine fuut, ook de zeldzame roerdomp in 't moerassige Goor tussen Vragender en Lichtenvoorde geschoten, nachtzwaluw, pestvogel, torenvalk, boomvalk, grauwe en blauwe kiekendief, fazant, keep, kwartel, patrijs en andere meer algemeen voorkomende vogels; verder de roofdieren das, vos, hermelijn en wezel. 't Is alles verzameld ten dienste van het onderwijs en veel wordt aan collega's verzonden of met hem verwisseld.

Voor 't onderwijs in kennis van de grond op landbouw-wintercursussen en allengs ook voor liefhebberij-studie in de geologie, verkreeg de heer Sieverding een aardige collectie mineralen, zoals kwartsen: bergkristal, jaspis, chalcedon, toetssteen, zwarte, rode en witte kwarts; mooie kwartskristallen zitten verborgen in de oude roodachtige enigszins verweerde keien; vuursteen van verschillende vorm en kleur en in verwerking zijnde zandsteen met afdrukken van planten en dieren en schelpen; leisteen, molensteentjes, kristalzandsteen, windkeien (door de storm met zand afgeslepen en gefatsoeneerd tot driekanter en andere vormen); verkiezeld hout, verkiezeld koraal, granietstenen, enzovoort.'

Vragender school, meestershuis en molen omstreeks 1960.
(coll. G. Eppingbroek)

Sieverding was niet alleen kundig op het gebied van de geologie en ornithologie, hij was tevens goed thuis in de botanie en, in iets mindere mate, de mycologie. Ooit moet Sieverding Heuvel uitvoerig geïnformeerd hebben over zeldzame en veel voorkomende planten en paddestoelen die in de omgeving van Vragender groeiden en bloeiden, want de meester uit Laren schreef in zijn boek:

'In de rijke omgeving van Vragender, waar Sieverding studie van maakte, komen onder anderen - in het wild - voor: lelietjes der dalen, tweebladig dalkruid, sneeuwkllokje, veelbloemige salomonszegel, waterklaver, waterbezie (wateraardbei), wolfsklauwen,

(lycopodium chamaecy-parissus), cipelgras, wintergroen (pirola rotundifolia), zonnedaauw (middelste, rondbladige en langbladige), hertshooi (ook moeras- en fraai hertshooi), blauwe gods genade, kleine godsgenade, springzaad (impatiens noli tangere en impatiens parviflora) en campanula's.'

Vatten we de opsomming van Heuvel bondig samen, dan mogen we gerust stellen dat Sieverding in Vragender veel meer was dan een uitstekend hoofd der school. Hij bezat vele kenmerken van een groot vorser. Met veel respect voor de natuur, zijn nimmer aflatende volharding om haar geheimen te doorgronden, bestudeerde hij in zijn woonomgeving de flora en fauna, alsmede de bovenste laag van de bodem. De resultaten van zijn bevindingen droeg hij met veel enthousiasme over op de jeugd. Soms deed hij dat iets té enthousiast, want de kinderen moesten de gehele verzameling van de meester, waarlijk geen sinecure, uit het hoofd leren, al gebiedt de eerlijkheid mij te zeggen dat het alleen de Nederlandse benamingen betrof.

Wanneer de vriendschap tussen Sieverding en Bernink ontstond, is niet nauwkeurig te achterhalen. De oorzaak ervan moet gezocht worden in beider ingetogen karakter. Evenals Sieverding trad Bernink zelden op de voorgrond.² Mocht hij het in een overmoedige bui wel doen, dan betrof het een lezing over de natuur, deelname aan een forum of iets anders in die geest. Doch gelukkig schiet ons Heuvel enigszins te hulp. Deze merkte op:

'De bekende Bernink uit Denekamp die met de heer Sieverding bevriend is, heeft vele malen Vragender bezocht.'

Met die summiere informatie moeten we het doen! Toch is er naar aanleiding van Heuvels informatie wel degelijk een betrouwbare periode te reconstrueren waarin de bezoeken van Bernink aan Sieverding, en uiteraard omgekeerd, plaats vonden; globaal genomen, de tijd tussen 1900 en 1915.

In die periode stond Sieverding op het hoogtepunt van zijn kennis over de regionale flora, fauna en geologie en geraakte die van Bernink, toen al vanwege zijn meer dan normale belangstelling voor de ornithologie met de veelzeggende bijnaam 'vöggelklaos' gedecoreerd, langzaam tot grote bloei.³

Tijdens zijn eerste bezoeken aan Sieverding zal het voornemen van Bernink om in de toekomst een museum te openen, zeker door zijn lichtend voorbeeld uit Vragender in toenemende mate zijn versterkt. In 1911 was het zover. Achter Berninks huis aan de Brinkstraat in Denekamp werd het museum geopend.⁴ Het kreeg de naam Natura Docet; de natuur onderwijst. Dat nadien de vriendschap tussen de twee natuurvorsers alleen nog maar toenam, getuigen de vele keien en fossielen die ze samen in Twente en de Achterhoek hebben gevonden en in het museum zijn ondergebracht. Het is zelfs niet helemaal uitgesloten dat, na het overlijden van Sieverding, een deel van zijn aanzienlijke collectie kostbaarheden naar Denekamp is verhuisd, want sommige voorwerpen in het museum voldoen exact aan de beschrijving die Heuvel er in een eerder stadium van dit verhaal aan gaf. Doch met klem zij hier gememoreerd dat de functionarissen van Natura Docet dit niet konden bevestigen. De geraadpleegde verslagen en notulen van het museum boden evenmin uitsluitel. De naam Sieverding kwam er als schenker van geprepareerde vogels, allerhande stenen en andere

museale voorwerpen niet in voor! Dat wil geenszins zeggen dat de waardevolle nalatenschap van het schoolhoofd uit Vragender niet naar het Denekamper museum is gegaan. Het betekent echter wel dat hij, als man van weinig woorden, op geen enkele wijze ruchtbaarheid aan de schenking heeft gegeven. En blijkbaar werd dat door Bernink, de dankbare ontvanger van de objecten, evenmin gedaan. Een betere verklaring is niet voorhanden.

Meester Bernink is na het overlijden van Sieverding nog enkele malen in Vragender geweest. Een van de laatste keren dat hij daar was, in 1949, bood hij als deskundige zijn diensten aan om het verschil van inzicht dat tussen Natuurmonumenten en de Marke Vragenderveen was gerezen over het beheer van het Vragenderveen, tot een goed einde te brengen. We kunnen die bemoeienissen van Bernink het best interpreteren als een postume ode aan Sieverding.

Meester Sieverding heeft veel voor Vragender en omgeving betekend, meester Bernink voor Denekamp en meester Heuvel voor Laren, ieder op zijn eigen wijze. Gevoeglijk kan gesteld worden dat hun gezamenlijke werk aanzienlijk meer is dan de optelling van hun individuele bijdragen. Bij elkaar is er een groot stuk natuurhistorische en volkenkundige geschiedenis geschreven, die, zij het onbedoeld, de oorspronkelijk afgebakende grenzen ver heeft overschreden. Alle drie werden ze voor hun bijdragen aan de samenleving geëerd met een straatnaam. Vragender kreeg de Sieverdingweg, Denekamp de Meester Berninkstraat en Laren de Heuvelstraat.

Henny Bennink

Noten:

1. H.W. Heuvel; Uit den Achterhoek, Schetsen van land en volk (Deventer 1928).
2. Ofschoon meester Bernink veel wetenswaardigheden over de natuur in zijn boekje Ons Dinkelland (1916) heeft opgetekend, waaronder correspondentie met collega's, komt de naam van meester Sieverding er niet in voor, die van Heuvel evenmin.
3. H. Boink; Meester Bernink en Natura Docet (Denekamp 1978)
4. Het museum is thans gevestigd in het pand Oldenzaalsestraat 39 te Denekamp.

Lezing over Harreveld in Harreveld groot succes

Al geruime tijd zijn er in de bestuursvergadering geluiden te beluisteren dat alles wat de vereniging doet, enkel slaat op het dorp Lichtenvoorde en niet op de buurtschappen. Om aan de activiteiten wat meer bekendheid te geven (en dus ook de vereniging) is besloten om ook in de buurtschappen bijeenkomsten te organiseren. Als eerste is gekozen voor Harreveld. Door Ilse Gregoor, Henny Bennink en Gerhard Eppingbroek zijn een flink aantal dia's uitgezocht en van commentaar voorzien. Op initiatief van enkele mensen uit Harreveld, is er voor gekozen om de bijeenkomst te verzorgen op een zondagavond. Er was erg veel belangstelling op 21 februari 1999: meer dan 130 personen, waarvan ruim 100 uit Harreveld. En de mensen kregen waar ze voor waren gekomen.

Na een welkomstwoord van de voorzitter, de heer A. Vos, kreeg de heer H. Bennink het woord. Hij toonde een groot aantal dia's van het kasteel, het klooster, het gesticht of de vakschool, al naar gelang de periode waaruit de betreffende foto stamt. Bij praktisch elk beeld had hij een verhaal. Bovendien maakte hij de verschillen tussen de vroegere en latere stadia duidelijk, door te vertellen wat weg is en wat er nu is. Dit ook door de plaatjes te maken vanaf dezelfde plek. Zelfs de branden die het pand geteisterd hebben

ontbraken niet. Tijdens de pauze was er gelegenheid om wat uitvergrootte foto's te bekijken, en lagen er enkele periodieken om in te zien. Bij de tweede serie dia's verzorgde de heer G. Eppingbroek het commentaar. Deze hadden meer betrekking op Harreveld zelf, waar onder de molen, veel, vaak niet meer bestaande of totaal verbouwde huizen en ... personen. Veel foto's van mensen waarvan de namen wel bekend waren, maar ook waarvan de naam nu kon worden ingevuld, omdat aanwezigen die konden noemen. Mede doordat de families Thielen en Nijs veel fotomateriaal ter beschikking van onze vereniging hebben gesteld, konden zoveel portretten worden getoond. Het luide applaus na afloop, bevestigde de kwaliteit van het getoonde. Een woord van dank aan de beide inleiders is zeker op zijn plaats. Ook bedanken wij de gemeenschap van Harreveld voor de zeer grote belangstelling. En last, but not least, de vrijwilligers van 't Kempken, met name de heren Ebbers en Kamperman, hartelijk dank voor de medewerking.

De oude kasteelgracht in St. Vancorvenius Gesticht te Harreveld

'De oude kasteelgracht'
(coll. G. Eppingbroek)

Henk te Brake

Personalia

In de periodiek no. 37 van maart 1998 stond een saldo van 160 leden vermeld (opname per 1 januari 1998).

Uitgaande van deze stand zijn er in het afgelopen jaar (1998) de volgende mutaties in ons ledenbestand geweest.

Nieuwe leden

H.W.A. Wieggers	Manschotterweg 12	Harreveld
J.J.M. Veldman	Herenweg 3	Utrecht
Mevr. M.J. Olminkhof	Aaltenseweg 10D	Lichtenvoorde
A.F.M. Hulshof	Tankweg 6	Lievelde
F.J. van Lochem	V.d.Meer de Walcherenstr. 20	Lichtenvoorde

Wij wensen allen nogmaals van harte welkom in onze vereniging.

Overleden

Mevr. A.Ch.M. Stoer	St. Annastraat 538	Nijmegen
---------------------	--------------------	----------

Bedankt

J. Mulder	Beethovenstraat 7	Lichtenvoorde
Mevr. S.Hukema- Primé	Loohof 20	Leens

Adreswijziging

Naam	Nieuw adres	
Mevr.I.H.H.M. Gregoor-Boschker	Geelinkweg 15	Winterswijk-Corle
Mevr.P.B.M. Tjindink-Hermsen	Brederostraat 5A	Gendringen
J.A.G. Pondes	Klaasbos 17	Lichtenvoorde
Mevr. S. Hukema-Primé	Loohof 20	Leens
Th.A.C. Hulshof	Bosboombroekerweg 25	Heelweg-Oost
Mevr. A.M.A. Doppen	Aladnaweg 14	Aalten
Mevr. E. Veuger	Esstraat 10-34	Lichtenvoorde
M. Immink	Beukenlaan 38a	Eibergen.

Na verwerking van deze mutaties hebben we per 1 januari 1999; 162 leden.

Hiervan komen er 45 van buiten de gemeente Lichtenvoorde.

Hierbij verzoek ik alle leden dringend bij eventuele adreswijzigingen of andere mutaties, zoals opzegging of aanmelding van nieuwe leden, dit tijdig en schriftelijk door te geven aan de secretaris: A.W. Driessen, Schatbergstraat 60, 7131 AS Lichtenvoorde, tel. 0544-372823

G.J.A. Eppingbroek

Aanwinsten bibliotheek

In het afgelopen jaar 1998 mochten we de volgende aanwinsten optekenen.

Boeken

- Ach Lieve tijd, de delen 16 t/m 18. 1000 jaar Achterhoek en Liemers.
Door o.a. Streekarchivariaat regio Achterhoek.
- St. Jozefschool Lichtenvoorde. Jubileumuitgave t.g.v. het 75 jarig bestaan van de St.Jozefschool te Lichtenvoorde. Ontvangen van dhr. G.Menting.
- 24+ Stichting Katholiek Onderwijs Lichtenvoorde. Ontvangen van de heer G. Menting.
- Psalmen en gezangen in het Achterhoeks en Liemers.Uitgave H.J. Steenbergenstichting.
- Schoenen repareren. Valentin Radinger.
- Leer in Beeld. Nederlands Leder en Schoenen Museum. Door Puck Meijer.
- De Jacobskerk in Winterswijk. Van Ludger tot Revius.
Door mevr. A. Goorhuis-Wijmans.
- Barokkerk St.Franciscus Vreden-Zwillbrock. Door dr. Hermann Terhalle, Vreden.
- Bredevoort impressions. Uitgave gemeente Aalten.
- Jubileumuitgave Schietvereniging De Kroon 1958-1998.
Ontvangen van Oudheidkundige Vereniging Groenlo.
- Pas op de Buren! Over de rivaliteit tussen Lichtenvoorde en Groenlo.
Uitgave stichting "Pas op de burenen".
2 stuks; ontvangen van de "stichting" en van de Oudh.Ver. Groenlo.
- 350 jaar Johanneskerk 1648-1998. Door J.Ch.Wansing en R.H. Otten.
- Jaarboek Achterhoek en Liemers 1999, no. 22. Uitgave H.J.Steenbergenstichting.
Ontvangen van Oudheidk. Vereniging "De Graafschap".
- 'Franciscanen in Lichtenvoorde 1856-1981' en 'Europees jaar van de ouderen,
Lichtenvoorde 1993'.
Ontvangen van de heer W. Hofakkers.
- Gemeente Lichtenvoorde In en Uit 1981. Ontvangen van G.Eppingbroek.
- Rekeningen van het Ambt Lichtenvoorde 1510-1520, 1553-1555. Bronnenpublicatie no.3
van de Stichting Stad en Heerlijkheid Borculo. Hiervan ook ontvangen. Door B. te
Vaarwerk.

Periodieken

- De Schaorpaol 1998 no. 1 t/m 4. Periodiek van het Staring Instituut in vernieuwde vorm.
- Het Hoenderboom no.37, 38 en 39.
Periodiek van de Oudheidkundige Vereniging Zuwent.
- Freriksnieuws, no. 84 t/m 87 van 1998.
Periodiek van de vereniging "Het Museum" te Winterswijk.
- Old-Nee, no.51 en 52 van 1998. Orgaan van de Historische Kring Neede
- Old Ni-js, no. 33, 34 en 35 van 1998.
Kroniek van Eibergen, Beltrum, Rekken en Zwolle.
- Kronijck van Deutekom, Salehem en oock van Gander, nummer 86 van 1997 en de
nummers 87 t/m 90 van 1998. Ontvangen van de Oudheidk. Vereniging Zelhem.
- A.D.W. nummers van april, augustus en december 1998.
Van de Historische Werkgemeenschap Aalten, Dinxperlo en Wisch.

- Gelders Erfgoed van 1998 nummer 1 t/m 6. Van het Gelders Oudheidkundig Contact.
- Alledaagse Dingen, no. 97/4 en '98 no. 1 t/m 3. Orgaan van het Ned. Centrum voor Volkscultuur.
- Onder de Kroezeboom van 1998 de nummers 15/1 t/m 4. Orgaan van de Historische Vereniging Old Reurle.
- 't Meestersbenksken, no. 50 t/m 52. Orgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Graafschap.
- Antoniusbode van mei, nov. en december 1998. Orgaan voor Zorgcentrum Antoniusshove.

Deze boeken en periodieken (en vele andere) zijn in te zien en te leen bij onze bibliotheek. Voor informatie, contact opnemen met de bibliothecaris:
De heer J.C. Wansing, Wilgenstraat 6, 7131 ZP Lichtenvoorde, tel. 0544-374299.

Aanwinsten foto/dia-archief

- Ontvangen van G. Eppingbroek 1 kl.foto van het inrichten van de vitrines in het gemeentehuis 30/1 en 2 repro's van Vragender omstreeks 1900.
- Ontvangen van de heer F. ter Weeme te Winterswijk, 36 dia's (Weem I t/m 36) betreffende het productie proces van de kofferfabriek van Hulshof Leder en Metaal omstreeks 1970.
- Verworven 6 kl.foto's oude smidse op de Varkensmarkt genomen 19-3-1998 (A.v/d Berg).
- Verworven 58 dia-repro's (224/01-228/35) van diverse onderwerpen ouder L'voorde, zoals de leerindustrie, kermis, Rabobank, muziekver., scholen, Bonifatiusknepen, zakenleven enz.
De foto's hiervoor werden ter beschikking gesteld door: mevr. Molleman-Brus, mevr. Adema-Hartman, fam. Kruip van de Koppelpaarden, Antoon Hulshof, mevr. J. v/d Mosselaar, mevr. Haeke-Ikink, dhr. Ter Bille, mevr.L. Boschker, Hulshof Leder en Metaal, H. van Eeten, J. Kruip, C. Paasschens en G.Eppingbroek.
- Een diaprint van de opgraving in Tongerlo 20-10-1990.
- Ontvangen G. Eppingbroek 16 kl.foto's van het productieproces van de Kon.Hulshof's Leerfabriek voorjaar 1997.
- Verworven 60 foto-repro's over de leerindustrie in Lichtenvoorde. Originelen beschikbaar gesteld door: Fa. Hulshof/Herwalt, mevr. Blom, fam. v/d Mosselaar, fam. Pillen, dhr. J.Pondes, mevr. Werners-Sterenberg, mevr. Giesen-Griess, dhr. J.Ch.Wansing, mevr.L.Boschker, G.Eppingbroek en het gemeentearchief. (Niet gebruikt in de exposities.)
- Ontvangen van G. Eppingbroek, 16 kleurenfoto's van de excursie naar boerderij Wissinck en kerk in Zwillbrock op 27-6-1998.
- Toegevoegd aan het archief de foto's, 1x (30x40), 2x (20x30) en 39x(13x18), uit de expositie leerindustrie in het gemeentehuis.
- Verworven 38 foto-repro's van onderwerpen uit de leerindustrie (overige) de eigenaren van de originelen zijn reeds genoemd bedrijven zoals: B. Meekes, Boschker, Hulshof Koffers, Hulshof/Herwalt, Palo.

- Verworven 41 dia-repro's (229/11-239/27) van oud Lichtenvoorde. Onderwerpen zoals muziekvereniging, koren, Bonifatiusknappen, geestelijkheid, dorpsgezichten, en zuivelindustrie. De originele foto's beschikbaar gesteld door; A.Hulshof, G.Eppingbroek, familie Nijs, mevr. Adema-Hartman en mevr. Molleman-Brus.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 5 zwart/wit ansichtkaarten van Erve Kots te Lievelede.
- Verworven 50 foto-repro's van diverse onderwerpen ouder Lichtenvoorde zoals Raiffeisenbank, leerindustrie, sport, scholen, muziek, koren, kermis, Bonifatiusknappen enz.
Originelen kwamen van mevr. Boschker, mevr. Molleman, mevr. Adema, dhr. Ter Bille, fam. Nijs, fam. Ikink, dhr. Eppingbroek, dhr. H.van Eeten en dhr. H.Penterman.
- Ontvangen van mevr. H. Manschot-Tijdink een oude foto (1925) van de kaartclub "Hard Op".
- Verworven 12 diaprints van het productieproces van klompenmakerij Steentjes.
Beschikbaar gesteld door J.Steentjes.
- Ontvangen van G. Eppingbroek 6 kleurenfoto's van de excursie naar Groenlo op 8-10-1998.
- Verworven 7 dia-repro's (241/02-241/13) van foto's van de fam. Sterenborg, betreffende "Sterli", priester inhalen en voetbal.
- Verworven 25 dia-duplo's (240/01-240/25) van dia's van A.Hulshof betreffende handmelken en monsternemen.
- Ontvangen van mevr. W. Spanjaard een kleurenfoto (13x18) gemaakt op 25 jarige bruiloft van Henk en Annie Krabbenborg, waarop kinderen uit de buurt traditioneel een welkomstdrankje aanbieden aan het bruidspaar. (Vroeger bij het betreden van het erf.)
- Uit het dossier Oud Onderduikers Vereniging St.Willibrord te Lievelede, een foto van een reunie van de onderduikers met partners omstreeks 1950. Ontvangen van K. Bonsen.
- Verworven 23 foto-repro's in hoofdzaak van klompenmakerij Steentjes, gebouwen, familie en personeel, productieproces en verhuizing. Beschikbaar gesteld door J. Steentjes.
- Verworven 35 dia-repro's (242/17-248/23) van foto's van ouder Lichtenvoorde, beschikbaar gesteld door J. Steentjes (klompenmakerij), B. Schroer (misdinaars/bewaarschool/div.), A. Driessen (Harreveld) en mevr. Adema (diversen).
- Verworven een foto-repro 20x30 van het 12,5 jarig jubileum van burgemeester Van de Laar in 1927. Met gasten voor het Patronaatsgebouw. Origineel (9x13) van de fam. Nijs.

Voor vragen of giften of beschikbaarstelling van foto's kunt u zich wenden tot de beheerder van ons foto/dia-archief:

de heer G.J.A. Eppingbroek
 Koekoekstraat 16
 7102 AZ Winterswijk
 tel 0543-515408

Aanwinst Museale Voorwerpen

- Ontvangen van G. Eppingbroek een monstermapje van Hulshof/Herwalt leerfabriek uit voorjaar/zomer 1969.
- Ontvangen van mevrouw Van Velden een serie van 29 tekeningen van Mint van Velden van leuke plekjes/historische plekjes in Lichtenvoorde.
- Ontvangen van de heer J. Engelbarts een boorkop, gebruikt bij de proefboring aan de Berkendijk in Lieveelde in 1975.
- Van mevrouw G. Haeke-Ikink ontvangen een aantal geschriften betreffende Hulshof/Herwalt:
Programmaboekje voor de feestvergadering op 22-1-1955.
Handgeschreven tekst hiervoor van de heer H.J. Steenmans.
Getypte vellen met liedjes en teksten hiervoor van diverse auteurs.
Weekblad "De Nederlandse Lederindustrie" van 19-1-1956 van uitgeverij Misset, met hierin een artikel over Hulshof/Herwalt.
- Door G. Eppingbroek geschonken een aantal publicatie over de leerindustrie:
Programmaboekje fabrieksfeest Hulshof/Herwalt 26-7-1971.
Folder uit Holland Export Review 1962 over de "N.V. tot Exploitatie van Hulshofs Vereenigde Fabrieken" te Lichtenvoorde.
Folder uit 1971 met artikel over de looierij van Hulshofs Vereenigde Fabrieken.
- In bruikleen ontvangen van de heer Vincent van Harxen het archief van de werknemersbond van werkers in de industrie, "St. Willibrordus".
- De heer K. Bonsen heeft het archief van de "Oud-onderduikersvereniging St. Willibrord" te Lieveelde aan de vereniging geschonken.
- Ontvangen van G. Eppingbroek een rijwiel-belastingplaatje 1938-1939 en een bonboekje uit WO-I (1914-1918) voor de vleesdistributie.
- Door de fam. G.H.H. Nijs geschonken een Ganzenbord Gemeente Lichtenvoorde, van het project Aktief Lichtenvoorde 1982.
- Ontvangen van J. Kruip een copie van een rekening 7-8-1899 van de Ulftsche IJzergieterij betreffende de gietijzeren marktpalen en stangen.
- Van G. Eppingbroek ontvangen een massieve halffabriek-klomp.

Alle gevers van boeken, tijdschriften, foto's, dia's of andere voorwerpen nogmaals onze hartelijke dank.

G.J.A. Eppingbroek

Ons 'zoekplaatje'

Op ons vorige zoekplaatje ontving de redactie één reactie, en wel van de heer J.C. Wansing, die ons de naam van de nummer 8 op de foto kenbaar maakte.

Dit zou moeten zijn de heer Karel Weijers (bloemist). Onze hartelijke dank.

Onze nieuwe foto is gemaakt in het gemeentehuis, waarschijnlijk tussen 1925 en 1930.

(coll. G. Nijs)

Twee van de vier personen op deze foto zijn ons bekend. Dit zijn de heren H.F.M. Stoer, gemeentesecretaris van 1918 tot 1939, en G.A.M. Nijs, gemeenteambtenaar van 1920 tot 1957. De heer Stoer was vanaf 1933 ook lid van de Provinciale Staten.

We willen deze keer graag weten:

- Van welk jaar is deze foto?
- Wie zijn de twee andere personen op de foto?
- Wat was hun functie?

Hier de nummers van de betreffende personen en hun namen voorzover bekend:

1. H.F.M. Stoer (gemeentesecretaris)
2. G.A.M. Nijs (gemeenteambtenaar)
3. ....
4. ....

Reactie graag aan de redactie of aan ondergetekende.

G.J.A. Eppingbroek

Adressen bestuur Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:

H.J.A. te Brake <i>voorzitter ad interim, werkgroep excursies</i>	Verdistraat 9	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 0544-372117
A.W. Driessen <i>secretaris</i>	Schatbergstraat 60	7131 AS Lichtenvoorde	tel. 0544-372823
G.J.A. Eppingbroek <i>penningmeester</i>	Koekoekstraat 16	7102 AZ Winterswijk	tel. 0543-515408
H. Bennink	Polbrug 10	7152 AZ Eibergen	tel. 0545-474736
I.H.H.M.Gregoor-Boschker	Geelinkweg 15	7119 AC Corle	tel. 0543-533162
H.J. Krabbenborg <i>werkgroep streektaal</i>	Boschlaan 3	7131 RA Lichtenvoorde	tel. 0544-371936
B.H.W. van Lochem <i>werkgroep genealogie</i>	Patronaatsstraat 32	7131 CH. Lichtenvoorde	tel. 0544-378393
G.A.Th.M. Nijs <i>werkgroep archeologie</i>	Past. Sandersstr. 13	7131 BT Lichtenvoorde	tel. 0544-376947

Redactieadres:

B.H.W. van Lochem   Patronaatsstraat 32   7131 CH. Lichtenvoorde   tel. 0544-378393

Internetpagina's:

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde:
<http://home.wxs.nl/~gnijs/vol.html>

Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde:
<http://home.wxs.nl/~awl>

*Wanneer U vragen heeft over de geschiedenis van onze gemeente,
aarzel dan niet met een van bovenstaande personen contact op te nemen!*

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013